

ΑΚΤΙΝΕΣ

Έτος 34ον

ΙΟΥΝΙΟΣ 1971

Αριθ. 322

ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΤΟ ΣΥΜΠΑΝ ΚΑΙ Η ΖΩΗ

Αί μυριάδες τῶν ἀστέρων καὶ τῶν ποικίλων ἄλλων συμπυκνώσεων τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐνεργείας πού ἀπαρτίζουν τοὺς γαλαξίας καὶ ὅλα ὁμοῦ τὸ Σύμπαν, ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖον καὶ ἄρμονικὸν σύνολον ἐξαιρετικὰ ἐπιβλητικόν. Οἱ εἰδικοί ἐρευνῆται — φυσικοί, χημικοί, ἀστρονόμοι, ραδίαστρονόμοι, μαθηματικοί καὶ βιολόγοι — τὸ μελετοῦν ἀπὸ διαφορετικὴν πλευρὰν ἕκαστος καὶ μᾶς δίδουν μίαν πλήρη κατὰ τὸ δυνατόν εἰκόνα τῆς λειτουργίας του.

Εἰς προηγούμενον ἄρθρον (Ἀπρίλιος 1971) εἶδαμεν τὴν ἕκτασιν καὶ τὸ θάθος τοῦ Σύμπαντος, ὅπως τὸ παρουσιάζει ἡ σημερινὴ ἐπιστήμη. Ἐνδιαφέρουσα ὅμως εἶναι καὶ μία ἄλλη πλευρὰ ἐρεύνης του. Εἶναι ἐκείνη πού σχετίζεται μὲ τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς. Ἡ εἰδικὴ ἔρευνα ἔχει προχωρήσει ἄρκετὰ καὶ πολλοὶ ὁμιλοῦν δι' ἐνδείξεις ἢ καὶ ἀποδείξεις ὑπάρξεως ζωῆς εἰς ἄλλα οὐράνια σώματα.

Τὸ περιοδικὸν τοῦτο εἶχε δημοσιεύσει, πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰδικὸν ἄρθρον⁽¹⁾, εἰς τὸ ὅποιον παρουσίαζε τὰς τότε κρατούσας εἰς τὴν ἐπιστήμην ἀπόψεις. Ἡδη αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀντιλήψεις ἔχουν κάπως μεταβληθῆ, ὡς πρὸς τὸ ἂν κατοικοῦνται ἄλλοι πλανῆται ἢ μακρυνότεροι ἀστέρες. Δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ὅμως

σήμερα μὲ τὸ θέμα αὐτό⁽²⁾, ἀλλὰ θὰ παρουσιάσωμεν εἰδικώτερον ὠρισμένα σύγχρονα δεδομένα διὰ τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς καὶ τῆς πιθανῆς παρουσίας αὐτῆς μέσα εἰς τὸ ἐξαιρετικὰ ἐκτεταμένον Σύμπαν. Εἶναι εὐνόητον ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέρον καὶ ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως, διότι ἄπτεται καὶ ἄλλων ἐκδηλώσεων τοῦ προβληματισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου μέσα εἰς τὸν κόσμον.

I

Εὐθύς ὅμως ἐξ ἀρχῆς τίθεται τὸ ἐρώτημα: Τί εἶναι κατὰ θάσιν ἡ ζωή; Τὸ ἐρώτημα εἶναι πραγματικὰ πρωταρχικόν. Καὶ ἡ ἀπάντησις εἰς αὐτὸ πολὺ δύσκολος, ἂν μὴ ἀδύνατος. Βεβαίως, γνωρίζομεν ὅτι διάφορα χημικὰ στοιχεία εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ζωὴν, ἐκεῖνα δὲ πού εὐρίσκονται εἰς μεγαλύτεραν ποσότητα εἰς τὴν ὀργανικὴν ὕλην εἶναι ὁ ἄνθραξ, τὸ ὀξυγόνον, τὸ ὕδρογόνον καὶ τὸ ἄζωτον. Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν θάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναπτύσσεται ἡ ζωή. Ὅμως, δὲν ἀποτελοῦν, οὔτε χαρακτηρισρίζουν τὴν ζωὴν. Παρατηροῦμεν ἀναμφιβόλως μίαν συνεχῆ ἀνακύκλῃσιν, μίαν ἀδιάκοπον μετᾶθεσιν καὶ ἀντικα-

(1) «Κατοικοῦνται οἱ ἀστέρες;», «Ακτίνες», Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1939.

(2) Περί τῶν προσφάτων ἀπόψεων τῆς Ἀστρονομίας βλέπε: Δ. Κωτσάκη: Ὑπάρχει ζωὴ εἰς ἄλλους ἀστέρας; Ἔκδ. Γ', Ἀθήναι 1970.

τάστασιν τῶν στοιχείων τοῦ ζῶντος ὀργανισμοῦ. Εἰς τὴν διεργασίαν αὐτὴν ἔδωσαν διαφόρους ὀνομασίας. Ἄλλὰ παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς διαπρεπῶν ἐρευνητῶν, εὐρισκόμεθα πολὺ μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν διαφορὰν τοῦ ὑπάρχει μεταξύ ζώσης καὶ νεκρᾶς ὕλης. Ἀπέβησαν ἀτελεσφόρητοι αἱ προσπάθειαι διὰ νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὸν κύκλον τῶν ζῶντων ὀργανισμῶν τὰ «ἄνευ ζωῆς» πράγματα.

Πρὸ 40ετίας εἶχε διατυμπανισθῆ ὅτι οἱ ἰοὶ ἀποτελοῦν τὸν ἐνδιάμεσον κρῖνον μεταξύ ζωντανῆς καὶ νεκρᾶς ὕλης. Τελευταίως ὁμως ἀπεδείχθη ὅτι οὗτοι εἶναι προκεχωρημένον στάδιον, τὸ ὁποῖον προϋποθέτει ἄλλους ὑποτυπώδεις ζῶντας ὀργανισμούς.

Τί εἶναι λοιπὸν ἡ ζωὴ; Ὁ Γάλλος φυσιολόγος Cl. Bernard τὸν περασμένον αἰῶνα ἔλεγεν: «ἡ ζωὴ εἶναι ὁ θάνατος», ὅταν παρητῆρει τὴν μίαν πλευράν της. Ὅταν ὁμως ἐμελέτα τὸ φαινόμενον τῆς προσλήψεως καὶ ἀφομοιώσεως τῶν ἔξωθεν λαμβανομένων στοιχείων, ὠριζε τὴν ζωὴν ὡς δημιουργίαν! «Ἡ ζωὴ εἶναι δημιουργία» (La vie c'est creation) ἔγραφε. Καὶ ὁ σύγχρονος Ἀμερικανὸς χημικὸς A. C. Morrison, γράφει: «Ἡ ζωὴ εἶναι ὑπεράνω τοῦ θανάτου... Ἡ φύσις δὲν ἐδημιούργησε τὴν ζωὴν... Ἡ ζωὴ προωθείται, κτίζουσα, ἐπισκευάζουσα, ἐκτείνουσα καὶ δημιουργοῦσα τὸ νέον καὶ τὸ καλῦτερον μὲ μίαν ἀκάθεκτον ἐνέργειαν, ἡ ὁποία δὲν ὑπάρχει εἰς ἄψυχα πράγματα». Καὶ συμπεραίνει: «ὅτι δὲν γνωρίζει κατ' ἐπιστήμην, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι ἡ ζωὴ ἦλθεν ὡς ἔκφρασις θείας δυνάμεως καὶ ὅτι ἡ ζωὴ δὲν εἶναι ὕλική»⁽³⁾.

Βεβαίως τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει προχωρήσει ἡ μελέτη τῶν ἀρχικῶν μορφῶν τῆς γηϊνῆς ζωῆς καὶ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ηλεκτρονικοῦ μικροσκοπίου, τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχάνει μεγέθυναι τῆς τάξεως τοῦ ἐνὸς ἑκατομμυρίου, προσέφερε πολλὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἐν τούτοις τὸ ζήτημα παρουσιάζεται δύσκολον

καὶ πολύπλοκον καὶ δὲν δύναται νὰ διατυπωθῶν ἐν προκειμένῳ κάπως διαμορφωμένοι ἀπόψεις. Προτείνονται θεωρίαι καὶ διατυποῦνται πιθαναὶ ἔκδοχαὶ καὶ τὸ θέμα ἐξετάζεται μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον.

Εἰς εἰδικὸν συμπόσιον ἐν Ἀθήναις (1969), ἐλέχθη, ὡς προσωπικὴ γνώμη ἐνὸς ὁμιλητοῦ, ὅτι ἡ προσέλευσις τῆς ζωῆς ὑπῆρξε «μᾶλλον ἀποτελεσματικῶν γεγονότων καὶ δὲν ὠφείλετο εἰς ὑπερφυσικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον συνεπήγετο θεῖαν ἐπέμβασι». Ἔσπευσε δὲ νὰ προσθέσῃ ὅτι «δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἄπιστος καὶ ὅτι ἡ δημιουργία καὶ ὁ δημιουργὸς δὲν τίθενται ἐν ἀμφιβόλῳ». Ὅμως ἡ ἀνάπτυξις τοῦ θέματος δὲν ἔπεισεν, οὔτε ὠδήγει εἰς τὴν ἀποψιν, ὅτι ἡ δημιουργία τῆς ζωῆς ὕλης εἶναι ἀποτελεσματικῶς καθαρῶς μηχανικῶν καὶ ἐξελικτικῶν διεργασιῶν. Καὶ τοῦτο διότι δὲν ὑπάρχουν ἐπαρκῆ γεγονότα διὰ νὰ θεμελιώσουν μίαν τοιαύτην θεωρίαν.

Ἄλλος δὲ ὁμιλητῆς ἐτόνισεν ὅτι «ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ L. Pasteur, ὁ ὁποῖος ἀπέδειξεν ἐπιστημονικῶς ὅτι αὐτόματος δημιουργία τῆς ζωῆς δὲν ὑπάρχει, τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῆς ζωῆς μετετοπίσθη εἰς τὸ ἀκόλουθον ἐρώτημα: «Ποῖος εἶναι ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ πρῶτοι ζωντανοὶ ὀργανισμοὶ ἀνεπτύχθησαν;» Καὶ προσέθεσεν ὅτι: «Σκοπὸς μας δὲν εἶναι νὰ δημιουργήσωμεν ζωὴν εἰς τὸ ἐργαστήριον, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ καταλάβωμεν τὸ πῶς μπορεῖ νὰ δημιουργηθῆ ἡ ζωὴ ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας».

Δέχονται οἱ ἐρευνηταὶ ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι στατικὸς, ἀλλὰ συνεχῶς ἐξελλίσσεται, τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ ἐμβίου κόσμου. Ὁ παρατηρητῆς διαπιστώνει τὴν διαδοχικὴν ἐμφάνισιν τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας, ἡ ὁποία ἀναχωρεῖ ἀπὸ τῶν ἀτελεστέρων μορφῶν καὶ προχωρεῖ εἰς τὰς πλέον συνθέτους. Ἄλλωστε τὴν διάδοχικὴν δημιουργίαν τῶν ὄντων ἀναφέρει καὶ περιγράφει κατὰ τρόπον συνοπτικόν, ἀλλὰ καὶ πλήρη, ἡ Γένεσις εἰς τὸ Α' κεφάλαιον, ὅπου σημειώνει ὡς τελευταίαν καὶ ξεχωριστὴν πράξιν, τὴν δη-

(3) A. C. Morrison: Πῶς ἤρχισεν ἡ ζωὴ, «Ἀκτίνες» 1948, σ. 460.

μιουργίαν του ανθρώπου. Τελειώνει δὲ τὸ ὅλον θέμα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς μετὰ τὴν φράσιν: «Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα ἕκτη».

Οἱ ἐρευνηταὶ σήμερον δέχονται ὅτι ἡ δημιουργία τῆς ζωῆς εἶναι ἀδιαχώριστον μέρος τῆς ἐξελιξέως τοῦ κόσμου. Καὶ εἰδικώτερον ὠρισμένοι πιστεύουν ὅτι ἐκ τῶν ὀργανικῶν ἐνώσεων προήλθον οἱ πρῶτοι ζῶντες ὀργανισμοί, τῇ ἐπιδράσει διαφόρων πηγῶν ἐνεργείας.

Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη δὲν φαίνεται νὰ ἔχη ἐπαρκῆ στοιχεῖα διὰ νὰ θεμελιωθῇ. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐν προκειμένῳ ἡ ἐργασία τῶν Miller καὶ Urey (1953), ἡ ὅποια ἐντυπώσασε πολὺ τὸν κόσμον. Οἱ τοὶ ἐδημιούργησαν ἠλεκτρικὰς ἐκκενώσεις ἐντὸς μείγματος μεθανίου, ἀμμωνίας, ὕδρογόνου καὶ ὕδρατμῶν καὶ ἔλαβον ὡς προϊόντα: ἀμινοξέα, σάκχαρα κ.λ.π. ὀργανικὰς ἐνώσεις. Ἄλλ' αἱ ὀργανικαὶ ἐνώσεις προφανῶς δὲν ἀποτελοῦν μορφήν ζωῆς, ἔστω καὶ πρωτογόνου. Εἶναι ἀπλούστατα τὰ ὑπόβασθρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσεται καὶ ἐξελλίσσεται τὸ πολύπλοκον καὶ ἀνεξερεύνητον φαινόμενον τῆς ζωῆς.

Ἐὰν λοιπὸν γνωρίζωμεν πῶς συντέθησαν τὰ περισσότερα τῶν ὀργανικῶν μορίων, τὰ ὅποια θεωροῦμεν ὡς ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς, δὲν ἔπεται ὅτι ἐδημιουργήσαμεν ἢ γνωρίζομεν πῶς ἐδημιουργήθη ἡ ζωὴ.

Οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ ζωὴ ἐδημιουργήθη ἐκ τῶν ὀργανικῶν ἐνώσεων, διὰ μηχανιστικοῦ καθαρῶς τρόπου, συμπεραίνουν: «Τοιοιουτρόπως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐγένετο μία συνεχῆ διεργασία, ἡ ὅποια ὠδήγησεν εἰς σχηματισμὸν συμπλόκων μορίων, τὰ ὅποια δι' ἐπιλογῆς καὶ αὐτοκαταλύσεως κατέληξαν ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο εἰς καλῶς καθωρισμένα συστήματα, τὰ ὅποια μέχρι σήμερον ἀποτελοῦν μονάδας τῆς ζωῆς ὕλης καὶ προγραμματίζουσι τὴν συνέχειάν τῆς».

Ἐν προκειμένῳ ὅμως τίθενται ὠρισμέ-

να ἐρωτήματα: Πῶς ἐγένετο μία συνεχῆ διεργασία, ἡ ὅποια δι' ἐπιλογῆς καὶ αὐτοκαταλύσεως κατέληξεν ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς καλῶς καθωρισμένα συστήματα; Καὶ πῶς προγραμματίζεται ἡ περαιτέρω κατὰ τρόπον δημιουργικὸν συνέχειά τῆς; Γίνονται ὅλα αὐτὰ τυχαίως καὶ ἐντελῶς μηχανικῶς; Εἶναι δυνατόν νὰ συνυπάρχη τύχη καὶ τάξις; Ἡ ἀκριθέστερον, δύναται ἐκ τῆς τύχης καὶ τῆς ἀταξίας νὰ προέλθουν καθωρισμένα συστήματα καὶ πρόγραμμα; Ἀσφαλῶς θιάζομεν τὰ φαινόμενα καὶ θέλομεν νὰ ἐξελλίσσωμεν τὰ σύμφωνα μετὰ τὰς ἰδικὰς μας ὑποθέσεις.

Ὁ Γάλλος βιολόγος, καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκός, P. Grassé, γράφει ὅτι «ἡ ζωὴ εἶναι ὁ θρίαμβος τῆς τάξεως». Καὶ ὁ ἐπίσης διακεκριμένος βιολόγος καὶ ἀκαδημαϊκός J. Rostand, ἀπαντῶν εἰς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ βιολόγου J. Monod, ὅτι ὅλα αἱ μορφαὶ τῆς ζωῆς εἶναι προϊόν καθαρᾶς τύχης, ἐρωτᾷ: «Τὸ νὰ ἀποδίδεται εἰς τὴν παρέμβασιν τῆς τύχης μία τοιαύτη δημιουργικὴ ἀποτελεσματικότης, δὲν ὁμοιάζει ὡσάν νὰ παραδέχεται κανεὶς ὅτι ἓνα λογοτεχνικὸν ἀριστοῦργημα ἠμπόρεσε νὰ γραφῆ χάρις εἰς μίαν σειρὰν λαθῶν ἐκτυπώσεως;» Ἀσφαλῶς δὲν χρειάζεται νὰ προστεθῇ τίποτε ἐν προκειμένῳ. Καὶ ὁ λόγος εἶναι προφανής.

II

Ἄς ἴδωμεν ὅμως τώρα τὰ δεδομένα τῆς ἐρεύνης, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐρευαν τοῦ διαστήματος. Τὰ προσέφερον ἰδίως ἡ νέα ἐπιστήμη τῆς Ραδιαστρονομίας.

Οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες, εἴτε μεμονωμένοι εἶναι, εἴτε καθ' ὀμάδας παρατηροῦνται, εὐρίσκονται εἰς ἐξαιρετικὰ ὑψηλὴν θερμοκρασίαν, ὥστε τὰ διάφορα χημικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὅποια ἀποτελοῦνται — ὅμοια μετὰ τὰ τῆς Γῆς μας — δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσουν χημικὰς ἐνώσεις, μάλιστα ἀπὸ πολυπλόκου. Συνήθως τὰ άτομα τῶν εὐρίσκονται εἰς κατάστασιν ἰονισμοῦ καὶ μόνον εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις παρατηροῦνται μό-

ρια με θάσιν συνήθως τόν άνθρακα και τὰ στοιχεία: όξυγόνον, ύδρογόνον και άζωτον.

Είς τήν ύλην όμως πού ύπάρχει είς μεγάλας ποσότητας μεταξύ τών άστέρων υπό μορφήν συνήθως έκτεταμένων νεφών — φωτεινών ή σκοτεινών — και είναι γνωστή ώς μεσοαστρική ύλη, ή θερμοκρασία έπιτρέπει νά σχηματισθούν χημικάί ένώσεις. Είς τήν μεσοαστρικήν ύλην, ή όποία άποτελείται άπό κόνιν ή άέριον — κυρίως ύδρογόνον — παρατηρήθησαν τά τελευταία χρόνια μερικά μοριακάί ένώσεις. Δηλαδή διεπιστώθη ή ύπαρξις μορίων, όπως είναι τó ύδροξύλιον (OH), ή άμμωνία (NH₃), τó μονοξειδιον τού άνθρακος (CO), τó ύδωρ (H₂O). Επίσης άπεδείχθη ή παρουσία πολυατομικών όργανικών ένωσηςων: ύδροκυανίου (HCN), φορμαλδεύδης (H₂CO), κυανοακετυλενίου (HC₃N), μυρμηκικού όξέος (HCOOH), μεθυλικής άλκοόλης (CH₂OH) και έντελώς προσφάτως φορμαμίδης (CH₃NO). Τó μόριον τής φορμαμίδης θεωρείται πολυπλοκώτερον τών άλλων πού ύπάρχουν είς τήν ίδίαν περιοχήν τού Γαλαξίου, δέν άποκλείεται δέ ν' άνακαλυφθούν και άλλα μόρια περισσότερο πολύπλοκα.

Τά γεγονότα αυτά συνδυαζόμενα με τήν ανακάλυψιν άμινοξέων έξωγηϊνης προελεύσεως είς μετεωρίτην πεσόντα (1969) είς Αυστραλίαν ή και με άλλα εύρήματα επί άνθρακούχων μετεωριτών, τά όποία όμοιάζουν πιθανώς με άπολιθώματα μικροοργανισμών (organized elements) (4), οδηγούν είς μίαν γενικώτεραν θεώρησιν τού ζητήματος: Τής ύπάρξεως δηλαδή ζωής, με τās διαφόρους φάσεις αύτης και χρονολογικώς και μορφολογικώς και είς άλλας περιοχάς τού Σύμπαντος.

Ός γνωστόν, κατά τās σημερινάς άντιλήψεις, τó Σύμπαν έκτείνεται μέχρι τής άποστάσεως τών 10 δισεκατομμυρίων έτών φωτός, ύπάρχουν δέ είς αυτό δισεκατομμύρια ούρανίων σω-

μάτων με πιθανάς συνθήκας περιβάλλοντος άναλόγου με τās τής Γης. Δέν άποκλείεται, υπό τοιαύτας προύποθέσεις ή δυνατότης ύπάρξεως ζωής έπ' αύτών. Τελευταίως διεπιστώθη ή ύπαρξις όργανικών χημικών ένώσεων είς τήν μεσοαστρικήν ύλην. Τό γεγονός αυτό άπλώς μάς πληροφορεί ότι ύφίσταται τó υπόθεαθρον, άν συντρέξουν και πολλάί άλλαι συνθήκαι, νά άναπτυχθή τó φαινόμενον τής ζωής και είς άλλας περιοχάς τού διαστημικού χώρου.

Αί τελευταία αύτάί διαπιστώσεις, μαζί με όσα προγενεστέρως έχει προσκομίσει ή Άστρονομία, οδηγούν είς τήν άποψιν ότι δέν άποκλείεται, μορφαί ζωής άναλόγου με εκείνας πού έχομεν είς τόν πλανήτην μας, νά ύπάρχουν και είς άλλους τόπους τού έκτεταμένου χώρου. Τούτο είναι φυσική επέκτασις τής άπόψεως, ότι τó Σύμπαν δέν είναι έρημον και άκατοίκητον. Είναι λογικώτερον νά υποθέσωμεν ότι ό σκοπός τής Δημιουργίας δέν φαίνεται νά περιορίζεται μόνον επί τού μικρού πλανήτη επί τού όποιου ζώμεν. Παρουσιάζεται περισσότερον μεγαλειώδες νά δεχθώμεν ότι έπάνω είς πολλά ούράνια σώματα κατοικούν όντα, πραγματοποιούντα τó σχέδιον τού Δημιουργού.

Μή προβάλλη κανείς τήν ένστασιν ότι μία τοιαύτη έκδοχή δέν είναι σύμφωνος με τήν χριστιανικήν άποψιν και τόν γενικώτερον προβληματισμόν τού άνθρώπου ώς σκεπτομένου και στοχαζομένου όντος. Άρκει νά αναφέρωμεν έν προκειμένω τήν μεγαλοφυά ιδέαν ένός έκ τών νεωτέρων έκκλησιαστικών συγγραφέων, τού Κωνσταντίνου Καλλινίκου, εύσεβούς και πολυγραφωτάτου άνδρός τής Όρθοδόξου Έκκλησίας, ό όποιος είς τó έξαίρετον βιβλίον του: «Ό Θεός έν τοίς έργοις αύτου», γράφει διά τούς δορυφόρους τών άλλων πλανητών μερικές σκέψεις, αί όποιαί είναι πολύ ένδιαφέρουσαι και ήμπορούν νά έφαρμοσθούν επί τών μυριάδων τών άστρων τού ούρανού. Γράφει: «Τίνα λόγον ύπάρξεως έχουν αί σεληνηί τού Διός και τού Κρόνου και τού Ούρανού και τού Ποσειδώνος, άφοϋ δέν έχουν νά φωτίσουν

(4) Αί γνώμαι τών επιστημόνων διχάζονται ώς πρός τήν βιολογικήν ή μή προέλευσιν αύτών.

κανένα; Ἄλλὰ τί λέγω; Ἐκεῖ ἐπάνω ἔχει τις δωμάτια ἐπιπλωμένα, αἰθούσας φωταγωγημένας, οἰκήματα πρὸς κατοικίαν ἔτοιμα, καὶ οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ οἰκῶν; Μία τοιαύτη ὑπόθεσις μοὶ φαίνεται δυσπαράδεκτος, ὡς διίσταμένη πρὸς τὴν ἀνεξάντλητον τοῦ Θεοῦ Σύνεσιν καὶ Τέχνην. Ἐνῶ πολὺ λογικώτερον καὶ θεοπρεπέστερον εὐρίσκω, ὡς ἂν ἀνυψῶν τὰ βλέμματα πρὸς τοὺς κόσμους ἐκείνους, νὰ θαυκαλίζωμαι ἀπὸ τὴν γλυκεῖαν πίστιν, ὅτι καὶ ἐκεῖ ἐπάνω περυγίζουσι ψυχαὶ καὶ ἐκεῖ ἐπάνω πάλλουσι καρδίαι, καὶ ἐκεῖ ἐπάνω ζοῦν ἀδελφοί μου, καὶ ἐκεῖ ἐπάνω ὡς ἀπὸ θυσιαστηρίου ἀναθρόσκουσι καπνοὶ καὶ αἶνοι ὑπὲρ τοῦ Τρισενδόξου Δημιουργοῦ».

Ἐάν αὐτὰ ἔγραφε πρὸ 50 καὶ πλέον ἐτῶν ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, τί θὰ εἶπωμεν σήμερον, ὅταν ἔχωμεν τόσας ἀνακαλύψεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς παρουσιάζουν ἀδράν τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἀρμονικοῦ καὶ μεγαλειώδους Σύμπαντος; Δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν ἄποψιν ὅτι, εἰς τὸ φαινομενικῶς ἀπέραντον Σύμπαν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν τόποι καὶ συνθη-

και κατάλληλοι, ὥστε νὰ ἀνθῆ ἢ νὰ ἀνθήσῃ καὶ ἐκεῖ ἡ ζωὴ, σύμφωνα μὲ τὸ ἀσύλληπτον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πληρότητά του σχέδιον τῆς Δημιουργίας;

Ἡ ἔρευνα τοῦ διαστημικοῦ χώρου θὰ προχωρήσῃ ἀσφαλῶς τὰ προσεχῆ ἔτη μὲ ρυθμὸν ταχύτατον, αἱ δὲ ἀνακαλύψεις νέων πλευρῶν τῆς Δημιουργίας θὰ πολλαπλασιασθοῦν. Ὁ ἄνθρωπος παρορσιάζεται ἐν προκειμένῳ μὲ ἐξαιρετικὰ μεγάλην δύναμιν, κυρίως δὲ μὲ σκέψιν καὶ γνῶσιν πλουσιωτάτην, συνεχῶς μάλιστα αὐξανομένην. Ποῦ θὰ φθάσῃ δὲν γνωρίζομεν. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δυνάμεθα νὰ προΐδωμεν εἶναι, ὅτι χρειάζεται ἀντίστοιχος καὶ ἰσόρροπος πνευματικὸς καὶ ψυχικὸς ἐξοπλισμὸς τοῦ ἀνθρώπου διὰ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ ἀξιοποιήσῃ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπιτεύγματα πρὸς τὸ καλόν, τὸ ὠραῖον καὶ τὸ ὑψηλόν, διὰ νὰ πληροφορηθῆι ἐκάστοτε ὅτι πραγματοποιεῖ ἐπιτυχῶς τὴν ἀποστολὴν του ἐπὶ τῆς Γῆς.

Σ. ΠΑΥΛΟΣ

«Ἐπειδὴ ἡ ἐπιστῆμη προσέφερε σπουδαιότατα πράγματα εἰς τὴν κοινωνίαν, ἔχομεν τὴν τάσιν νὰ τῆς ἀποδίδωμεν ὑψίστην ἀξίαν. Θὰ ἔπρεπεν ὅμως νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἡ ἐπιστῆμη ὑπάρχει, ἐπειδὴ ὑπάρχουν ἄνθρωποι καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀπόψεις ὑπάρχουν μόνον εἰς τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων. Κάτω καὶ ὀπίσω ἀπὸ τὰς ἀπόψεις αὐτὰς ὑπάρχει ἡ πραγματικότης, ἡ ὁποία μᾶς ἀπεκαλύφθη, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ».

(W. von Braun).

Ο ΘΕΡΑΠΕΥΤΗΣ ΔΕΝ ΚΡΙΝΕΙ

Είναι από τὸν φόβο τῆς κριτικῆς ποὺ οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι σήμερα καταφεύγουν στὸν ψυχίατρο ἀντὶ τὸν κληρικὸ. Δίκαια ἢ ἀδίκαι, ἀποδίδουν στὸν τελευταῖο πνεῦμα κριτικῆς ποὺ ἀπεχθάνονται. Δὲν εἶναι ἄλλωστε αὐτὸς ὁ φύλαξ τῆς ἠθικῆς ποὺ καταγγέλλει τὸ κακὸ γιὰ νὰ τὸ ἐξαλείψῃ καὶ ποὺ ὀφείλει νὰ καθοδηγῆ στὸ καλὸ; Ὁ ἰατρὸς τοὺς φαίνεται οὐδέτερος γιατί δὲν ἀναμιγνύεται στὴν ἠθικὴ καὶ γιατί ζητεῖ νὰ καταλάβῃ τὴ συμπεριφορὰ ἐνὸς ἀνθρώπου, ὅπως ὁ ἀστρονόμος ζητεῖ νὰ καταλάβῃ τὴν κίνηση τῶν ἀστρῶν καὶ τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο προκαλεῖται μιὰ ἔκλειψη.

Εἴμαστε ὑπερήφανοι γιὰ τὸ ἐπιστημονικὸ καὶ ἀντικειμενικὸ πνεῦμα μας καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ μας ἀπὸ τὴν κριτικὴ. Ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ψυχοθεραπευτικὴ σχολὴ στὴν ὁποία ἀνήκομε, ξέρομε ὅτι ὁ καλύτερος ὅρος μιᾶς θεραπείας εἶναι ἡ γεμάτη κατανόηση στάση μας, ἡ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴν κριτικὴ. Αὐτὸ ἐπιτρέπει στὸν πελάτη μας, ἄρρωστο ἢ ὄχι, ν' ἀνοιχθῆ χωρὶς ἐπιφύλαξη, ὅσο δὲν τὸ ἔκαμε ποτέ, πολὺ συχνά, ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι θερμὸς πιστός στὸν ἐξομολόγο του.

Πρῶτα ὁμιλεῖ γιὰ τὶς ἀδικίες τῶν ὁποίων ὑπῆρξε θῦμα, μετὰ ἔρχεται μιὰ σωρεία ἀπὸ νοσηρῆς ἐνοχές, ἐκθέτει ὅλα τὰ μυστηριώδη ἠνία ποὺ συγκρατοῦσαν τὸν αὐθορμητισμὸ του, τὸ ἄγχος τῶν ταμποῦ ποὺ ἡ ἀγωγὴ ἔστησε μέσα στὴν ψυχὴ του, ἀλλὰ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ὁμιλήσῃ γι' αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο πραγματικὰ νοιώθει ἐνοχος καὶ αὐτὸ τὸ κάνει γιατί αἰσθάνεται ὅτι δὲν τὸν κρίνει κανεὶς. Μ' αὐτὸν τὸν τρό-

πο ξαναγεννιέται στὴ ζωὴ καὶ ἀφίνει τὴν ψυχὴ του ν' ἀνθίση.

Ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχοθεραπείας εἶναι ἡ ἔλλειψη κριτικῆς. Συγκλονιζόμεθα καὶ νοιώθουμε βαθειὰ συγκινημένοι κάθε φορὰ ποὺ τὸ διαπιστώνουμε ὡς ἰατροί. Ἐδῶ βλέπομε ἓνα σημεῖο τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Μποροῦμε νὰ εἴμαστε ὑπερήφανοι. Ἀλλά, ὅταν κολακευόμεθα γιὰ μιὰ ἀρετὴ, εἶναι ἀκριβῶς τότε ποὺ διακινδυνεύουμε νὰ κλείσωμε τὰ μάτια μπροστὰ στις ἀπιστίες ποὺ κάνουμε πρὸς αὐτὴ. Κανένας, νομίζω, δὲν εἶναι περισσότερο ἵπουλα ἐκτεθειμένος ἀπὸ μᾶς τοὺς ψυχιάτρους στὴν ἀπόθηση τῆς κριτικῆς στὸ ὑποσυνείδητο, ἀκριβῶς γιατί προσέχομε πολὺ νὰ φανοῦμε στοὺς ἀσθενεῖς μας ἐλεύθεροι ἀπὸ κάθε κριτικὴ.

Αὐτὴ ἡ διαβεβαίωση σᾶς ἐκπλήσσει ἴσως· σκέπτεσθε ὅτι αὐτὸ δὲν σᾶς συμβαίνει, καὶ ὅτι ποτέ δὲν εἴχατε τὸν πειρασμὸ νὰ κρίνετε τοὺς ἀρρώστους σας. Ἀπὸ μέρους μου σκέπτομαι ὅτι ὑποκίπτω σ' αὐτὸν τὸν πειρασμὸ πῶς συχνά ἀπὸ ὅ,τι πιστεύω, πῶς συχνά ἀπὸ ὅ,τι συνειδητοποῶ. Στὴν ἀρχὴ εἶναι εὐκόλο ν' ἀκοῦς χωρὶς προκατάληψη. Εἶναι τόσο πῶς εὐκόλο, ὅσο ὁ ἄρρωστος μᾶς ἔχει ἐμπιστοσύνη, ὅσο δὲν ξέρομε τίποτε γι' αὐτὸν· εἶναι δυσκολώτερον ὅταν πρόκειται γιὰ παλαιὸ γνῶριμο τοῦ ὁποίου γνωρίζομε τὴν οἰκογένεια, τὸ περιβάλλον καὶ τὰ προβλήματα. Οἱ ἄρρωστοι τὸ γνωρίζουν αὐτὸ, γι' αὐτὸ πηγαίνουν καλύτερα σὲ ψυχιάτρους ποὺ κατοικοῦν σὲ ἄλλη πόλη.

Σιγά-σιγά, ἀναπόφευκτα, σχηματίζομε μιὰ ἰδέα γιὰ τὸν ἄρρωστο μᾶς. Μερικὲς ἀντιδράσεις τοῦ μᾶς ἀπογοητεύουν. Τότε,

ἔδω ὡς καθιστῶ προσεκτικούς, ἀκριβῶς ἐπειδὴ γνωρίζομε πόσο καταστρεπτικὸ θὰ ἦταν γι' αὐτὸν νὰ ξέρεη ὅτι τὸν κρίνομε, ἀποφεύγομε ἴσως νὰ τοῦ τὸ ποῦμε. Ἀκόμη,μποροῦμε μὲ καλὴ πίστη ν' ἀποδιώξομε τὴν κριτικὴν πὸν πηγαίνει νὰ γεννηθῇ ἔξω ἀπὸ τὴ συνειδήσῃ μας καὶ νὰ μὴ καταλάβωμε καθαρὰ ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς κριτικῆς ἔχει ἐγκατασταθῆ στὴν καρδιά μας.

Μία ἀσθενὴς μου μοῦ διηγήθηκε κάποτε γιὰ ἓναν ἰατρὸ πὸν τὴν θεράπευε μὲ ἀτόλυτη ἀφοσίωση ἐπὶ δέκα χρόνια καὶ πρὸς τὸν ὁποῖο ἦταν ἄλλωστε ἐξαιρετικὰ εὐγνώμων. Τῆς εἶπε, σὲ κάποια περιπτώση, ὅτι εἶχε τώρα λιγώτερη ὑπομονὴ μαζί της ἀπὸ ἄλλοτε. «Τί τὰ θέλετε, πρόσθεσε, μὲ τὸν καιρὸ ὅλα κουράζου». Τί εἶναι ἐκεῖνο πὸν φθίρει μίαν θεραπεία ὅπως φθίρεται ἓνας γάμος ἢ ἡ ζωὴ σὲ μιὰ μοναστικὴ κοινότητα; Δὲν εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς κριτικῆς πὸν ἐπανέρχεται ὑπουλά, ἀσυνείδητα καὶ ἀπορόβλεπτα;

Αὐτὴ εἶναι, νομίζω, ἡ πηγὴ ὅλων τῶν ἀποτυχιῶν μας. Τότε ἡ θεραπεία παίρνει μάρκος. Μὲ καλὴ θέληση, προσπαθοῦμε νὰ συγχωρήσομε, νὰ κατανοήσομε καὶ νὰ αἰσθανθοῦμε ἐμπιστοσύνη. Ἀλλὰ τὸ ἀποφασιστικὸ ἀποτέλεσμα, ἡ θαυματουργὸς ἔξαρση, ἔχουν ἐξαφανισθῇ ὁ καθένας αἰσθάνεται ἀπογοητευμένος, τόσο ὁ ἄρρωστος ὅσο καὶ ὁ ἰατρὸς, καὶ αὐτὴ ἡ ἀπογοήτευση βαραίνει. Πελαγοδρομοῦν τότε, ὅπως στίς κοινὲς κοινωνικὲς σχέσεις, ἀνάμεσα στὸ καλύτερο καὶ τὸ χειρότερο, λίγο πιὸ κοντὰ πρὸς τὸ καλύτερο, ἀναμφιβόλως, ἀλλὰ πάντως αὐτὸ δὲν εἶναι ἀρκετό.

Τελευταίως αὐτὴ τὴν ἐμπειρία μοῦ ἔδωσε μίαν ἄρρωστή μου, τὴν ὁποία ἐξακολούησεν νὰ βλέπω ἀπὸ χρόνια, γιατί δὲν ἐνδιαφερόμουν μόνον γιὰ τὴν ἄρρωστη, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ πρόσωπο, γιὰ τὴν πνευματικὴ περιπέτεια πὸν γράφει μίαν ζωὴ. Ἀπὸ καιρὸ τὸ κλίμα τῶν συνομιλιῶν μας εἶχε σκιασθῇ. Εἶχε χάσει τὴ λάμψη τοῦ πρώτου καιροῦ. Μὲ πολλὴ εἰλικρίνεια προσπαθούσαμε ἀμοιβαίως νὰ βροῦμε τὴν εὐθύνη μας, ἀλλὰ οἱ ἐξηγήσεις δὲν ἔδιναν τοὺς καρποὺς πὸν περιμέναμε.

Τὴν εἶχα ἄλλοτε ὀδηγήσει στὴν ἐπιβεβαίωση τοῦ ἑαυτοῦ της, στὴν ὀριμότητα, καὶ ἡ ἐπιτυχία στὴ ζωὴ της ἦταν ἡ ἀπό-

δειξη. Ἀλλὰ, ἀναπόφευκτα, εἶχε φθάσει νὰ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἐναντίον μου, νὰ μὲ πληγώνει. Κι ἐγώ, νὰ τῆς φέρομαι ἀκόμη χειρότερα ἀπὸ τότε πὸν ἐφαίνεται σὰν ἓνα παιδί. Ξαφνικά μου πρότεινε νὰ κάνωμε μαζί μίαν περισυλλογὴ. Γιὰ πολλὰ χρόνια δὲν εἶχαμε κάνει. Διαβάσαμε μαζί τὴ Βίβλο καὶ προσευχόμαστε μαζί. Ἀλλὰ ἡ περισυλλογὴ εἶναι τελείως διαφορετικὸ πρᾶγμα. Τὴν εἶχαμε ἐγκαταλείψει, ἀκριβῶς γιατί ἄλλοτε εἶχε αἰσθήματα κατωτερότητας ἀπέναντί μου καὶ δὲν ἦταν τότε δυνατόν νὰ αἰσθανθῇ ἄνετα σὲ μίαν περισυλλογὴ.

Κατὰ τὴ διάρκειαν αὐτῆς τῆς περισυλλογῆς ὁ Θεὸς μοῦ ἔδειξε ὅτι τὴν ἔκρινα καὶ μάλιστα ἀπὸ καιροῦ. Ἦμουν ἐμβρόντητος γιατί πίστευα τὸ ἀντίθετο γιὰ τὸν ἑαυτό μου. Τότε ὁ κατάλογος τῶν κρίσεών μου ἀπλώθηκε κάτω ἀπὸ τὴν πέννα μου. Ἦταν φοβερό. Ἀλλὰ, ὅταν ὁ Θεὸς μᾶς κρατῇ, δὲν μᾶς ἀφίνει νὰ ξεφύγομε πλέον. Διάβασα, ἀργότερα, αὐτὸν τὸν κατάλογο στὴ συνομιλήτριά μου. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνη εἶχε γράψει γιὰ μένα ἄλλα τόσα. Ἀντελήφθη καὶ αὐτὴ, μέσα στὴν περισυλλογὴ, ὅτι ἀπὸ καιρὸ εἶχε ἀρχίσει νὰ μὲ κρίνει.

Αὐτὸ ἦταν ἡ «μετάνοια». Ἡ νοοτροπία καὶ τῶν δύο ἄλλαξε. Αὐτομάτως κάθε κριτικὴ ἐξηγησάθη, ἡ πνευματικὴ ἐπικοινωνία ἀποκατεστάθη σαρόννας ὅ,τι ἀπὸ καιρὸ προσπαθούσαμε ν' ἀνακαλύψωμε, ν' ἀναλύσωμε, νὰ ἐξηγήσωμε, νὰ λύσωμε. Δὲν παραγνωρίζω τὴν ἀξία τῆς εἰλικρινοῦς προσπάθειάς τῆς ἀναλύσεως, τῆς ἀντικειμενικῆς συζητήσεως. Ἀλλὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ χαθῇ ἐκεῖ μέσα, ἀν δὲν ὑπάρχη ἡ πνοὴ τοῦ πνεύματος. Γιατί τὸ διανοητικὸ πεδίο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ψυχολογίας, ἀκόμη καὶ τῆς ἠθικῆς, ἀκόμη καὶ τῆς ὀρθοσκείας, εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ πεδίο τοῦ πνεύματος. Μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ ἐκεῖ καὶ αὐτὸ τὸ κάνει ν' ἀξίξῃ. Ἐν τούτοις ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντικειμενικότης, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, κρατεῖ πάντοτε κάποιο χαρακτῆρα κριτικῆς.

★ ★ ★

Πάνε δύο μῆνες πὸν μιλοῦσα γι' αὐτὸ σ' ἓναν ὄμιλον φίλων. Ἦσαν ὀ-

λοι συναδέλφοι πού μ' ἐμπιστεύονται και μ' ἀγαποῦν. Ἐνδιαφέρονται γιά ὅ,τι μέ ἀφορᾷ, γιά τὸ βιβλίό πού γράφω αὐτὸν τὸν καιρό. Εὐρισκόμουν ἀκριβῶς στό σημεῖο ὅπου τρέμοντας ἀνεκάλυπτα τὴν παγκόσμια σημασία τοῦ πνεύματος τῆς κριτικῆς κάτω ἀπὸ τὸ ὅποιο ὅλοι οἱ ἄνθρωποι συντρίβονται. Τοὺς μίλησα γι' αὐτό. Συζητήσαμε ὅλο τὸ βράδυ, πολὺ σοβαρά, πολὺ ἤσυχα. Μιλήσαμε μὲ τὸ καλύτερο πνεῦμα, ἀλλά, ἀκριβῶς, εἶχαμε ἀντιγνωμίες.

Ὅ,τι ἦταν γιά μένα συγκλονιστικὴ συγκίνηση, εὐαισθησία, συγκεχυμένη διαίσθηση, καθίστατο ἓνα σύνολο ἰδεῶν και προτάσεων ἀμφισβητούμενων. Ὅταν ἀνακαλύπταμε μία ζωντανὴ ἀλήθεια, δυσκολυνόμαστε νὰ τὴν ἐκφράσωμε. Ὅλοι οἱ καλλιτέχναι ὑποφέρουν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στό ἔργο των και τὴν ἀτέλειωτα πιὸ περίπλοκη πραγματικότητά πού προαισθάνθηκαν ἐσωτερικά. Ἐνα διανοητικὸ δημιούργημα εἶναι πολὺ περισσότερο ἀφρημένο, πολὺ περισσότερο ἀπρόσωπο. Μέσα στό ἔργο τέχνης, αὐτὸ πού ἐγκαταλείπεται στὴν κριτικὴ τοῦ κόσμου εἶναι πιὸ στενά συνδεδεμένο μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ καλλιτέχνου και ἀφήνει ἓνα ξερριζωμένο και πιὸ αἰσθητό.

Εἶδα πολλοὺς καλλιτέχνες νὰ σταματοῦν ἀπότομα τὴ δημιουργία των, γιά τὸν λόγο ὅτι ἐξέθεσαν προῶς τὸ ἔργο των, πρὶν ἀκόμη αὐτὸ νὰ ἔχη πάρει τὴν τελικὴ πὺ μορφή. Ἀποχρωματίζεται μέσα τους, ὅπως μία φωτογραφία πού βγήκε ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ δωμάτιο πρὶν τὸ στερεοποιητικὸ λουτρό τὴν ἀναισθητοποίησι στό φῶς. Και οἱ ἐπαινοὶ ἀκόμη μποροῦν νὰ στερέψουν τὸν οἴστρο τῆς ἐμπνεύσεως ὅσο και ἢ ἀποδοκιμασία. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ σταμάτημα ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι τὸ ἔργο λαμβάνεται ὡς ἓνα ἀντικείμενο πού μποροῦν νὰ ἀμφισβητήσουν, νὰ ταξινομήσουν, νὰ τοῦ βάλουν ἐτικέττα, νὰ τὸ κρίνουν.

Αὐτὸ μοῦ συνέβη ὕστερα ἀπὸ τὴ συνομιλία μου μὲ τοὺς φίλους. Μοῦ ἔκαμαν πολὺ συνετεῖς παρατηρήσεις. Μοῦ εἶπαν ὅτι γενικεύω πολὺ, και ὅτι μποροῦμε συχνὰ νὰ βοηθήσωμε τοὺς ἀνθρώπους δείχνοντάς τους τὴν πλάνη τους, τὰ λάθη τους, κάνοντας

μία κριτικὴ, φθάνει αὐτὴ νὰ γίνεται μὲ καλὴ πρόθεση. Ὅσο περισσότερο ἀγαπᾷμε κάποιον, τόσο μποροῦμε, και ὀφείλομε, σὲ πολλὰς εὐκαιρίες, νὰ εἶμαστε αὐστηροὶ μαζί του, ἔτσι πού αὐτὴ ἢ σταθερὴ κριτικὴ νὰ ἐμφανίζεται ὡς μέτρο τῆς ἀγάπης.

Ἦμουν τελειῶς σύμφωνος. Ἐν τούτοις δὲν ἐννοῶ αὐτό, καταγγέλλοντας τὰ συντριπτικὰ ἀποτελέσματα τῆς κριτικῆς. Τότε, εἶμαστε στοὺς ὀρισμούς και τὰ λεξικά, στὸν ἀφρημένο κόσμο τῆς διαλεκτικῆς, τῶν θέσεων πού ἀντιμετωπίζονται και ἀνασκευάζονται, και ὄχι τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Ἡ δημιουργικὴ συγκίνησή μου ἔσβησε και ἔκαμα δύο μῆνες νὰ πιάσω τὴν πέννα. Εἶχα βεβαίως και ἄλλα ἐμπόδια, ἀλλά, θὰ τὰ ὑπερηδοῦσα χωρίς ἀμφιβολία, ἐὰν ἢ φλόγα εἶχε μείνει ἀρκετὰ ζωηρή.

Ἀσφαλῶς και οἱ φίλοι μου μπορεῖ νὰ σκέπτονται ὅτι εἶμαι πολὺ εὐαίσθητος και ὅτι γιά νὰ μὲ βοηθήσουν προσπάθησαν νὰ μοῦ δείξουν τὰ κενὰ σ' αὐτὰ πού ἤθελα νὰ ἐκθέσω. Ἀλλά θὰ εἶχα τὴ δράση πού ἔχω, ἐὰν δὲν εἶχα αὐτὴ τὴν εὐαισθησία; Θὰ μποροῦσα νὰ καταλάβω τοὺς ἀρρώστους μου, ἐὰν δὲν ἦμουν ἐγὼ ὁ ἴδιος τόσο εὐάλωτος, τόσο ἐκτεθειμένος σὲ μία τέτοια ἀδράνεια πού μὲ χτύπησε κατὰ τὴ διάρκεια δύο μηνῶν, γιατί μία συζήτηση, ἀντικειμενικὴ και σαφῆς, μετέθετε τὸν τόνο ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς καρδιάς στὸν χῶρο τῶν ἰδεῶν;

Ἐνας φίλος εἶπε πολὺ εὐγενικά: «Ἐὰν αἰσθάνεσαι, τόσο ζωηρά, τὴν καταλυτικὴ δύναμη τῆς κριτικῆς, εἶναι γιατί φέρεις μέσα σου ἓνα ἀνελέητο, ἓνα πολὺ ἰσχυρὸ «ὑπερ-ἐγώ». Αὐτὸ βέβαια εἶναι ἀληθινὸ. Προτιμῶ ἄλλωστε νὰ ἔχω ἓνα πολὺ αὐστηρὸ ὑπερ-ἐγὼ παρὰ ἓνα χαλαρὸ. Ἀλλά, τώρα μπαίνω στὴ θέση τῶν ἀρρώστων μου. Ὅταν ἀκοῦν νὰ τοὺς λέγουν, ὅτι διαπραχονται ἀπὸ ἓνα αὐστηρὸ ὑπερ-ἐγώ, αἰσθάνονται ὅτι τοὺς κατατάσσουν σὲ μία κατηγορία. Μία ψυχολογικὴ διάγνωση, καθῶς εἶναι ἀπαραιτήτως περιορισμένη, λίγο ἀπότομη, μπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἓνα εἶδος κριτικῆς.

Ὁ φίλος μου, ὁ ὅποιος εἶναι ἐπίσης πολὺ εὐαίσθητος, ἀν και δὲν τὸ ἀφίνει νὰ διαφαινεταί, ὅπως ἐγώ, τὸ ἀντελήφθη. Γιατί βιάστηκε νὰ μοῦ διηγηθῇ μία ἱστορία γιά

νά μου αποδείξει ότι μία διάγνωση τούναντιόν έλευθερώνει από την κριτική. Είχε μία βοηθό στο σπίτι του, με την όποία ή γυναίκα του δέν μπορούσε να συνεννοηθῆ. «Αυτή ή κοπέλλα θά υπέστη στα παιδικά της χρόνια κάποιον έγκεφαλικό κλονισμό και αυτό εξηγεί τή στάση της», είπε τελευταία στή γυναίκα του. «Γιατί δέν μου τό έλεγες νωρίτερα! του φώναξε αυτή τήν ύποφέρω εύκολότερα τώρα, όταν ξέρω ότι ή διαγωγή της οφείλεται σέ ασθένεια και όχι σέ ελάττωμα του χαρακτήρος της». 'Ασφαλώς, μία ιατρική και ψυχολογική άποψη μπορεί να εξαφανίσει τήν κριτική ήθικης τάξεως και αυτή ή βοηθός θά αισθάνεται περισσότερο άνετα με τό ζεύγος πού ύπηρετεί. «'Αλλά, δέν νομίζεις, είπα στο φίλο μου, ότι μπορεί να έρθη ήμέρα όπου αυτή ή κοπέλλα θά αισθανθῆ τό ίδιο δυσάρεστα τό γεγονός ότι τῆς φέρονται πάντοτε όπως σέ μία άρρωστη κι ότι φέρει σαν έτικέττα τόν παλαιό έγκεφαλικό κλονισμό;» Είμαι κατά πολυ έλαφρότερο από μία κριτική ήθικης τάξεως, αλλά μπορεί κι αυτό να παραλύη έξ ίσου.

★ ★ ★

Διψάμε για ζωή, για μία σχέση ζωντανή κι ελεύθερη με τούς άλλους· ως μās βλέπουν χωρίς καμμία προκατάληψη, δλόβια με τά δικά τους μάτια, κι όχι μέσα από τά γυαλιά μās ήθικης διδασκαλίας, μās έπιστημονικής θεωρίας ή μās ιατρικής διαγνώσεως. 'Ετσι δέν μās βλέπει ό ίδιος ό Θεός;

'Ετσι, κάθε άντικειμενική άποψη, ήθικη ή ψυχολογική, έχει πάντοτε, κατά κάποιον μέτρο, τόν χαρακτήρα και τό βάρος τῆς κριτικής. Είμαι ή γνώμη ενός άνθρώπου πάνω σ' έναν άλλον άνθρωπο, μία πρόθεση αυθαιρεσίας και άνωτερότητας αυτού πού τήν εκφράζει άπέναντι του άλλου. Προϋποθέτει κατ' ανάγκην μία ανταπόδοση. 'Επίσης κάθε συζήτηση, όσο καλοπροαίρετη και άν είναι στην αναζήτηση τῆς αλήθειας, έχει κατά κάποιον τρόπο τήν έννοια μās πάλης, μās επιβολῆς, ενός άγώνος δυνάμεως. Καθένας αισθάνεται δυνατώτερος αποδεικνύοντας ότι έχει δίκαιο, κι επομένως ό άλλος έχει άδικο, είναι ένοχος, διότι έχει άδικο.

ΑΚΤΙΝΕΣ ΙΟΥΝΙΟΣ 1971

Είμαι λοιπόν απολύτως αδύνατο ν' αποφύγωμε τήν κριτική. Είμαι τόσο αδύνατο να ζῆς χωρίς να κρίνης, όσο και τό να ζῆς χωρίς ν' αναπνήσης. «Σκέπτομαι, άρα ύπάρχω». 'Αλλά, «σκέπτομαι» σημαίνει κατ' ανάγκην «κρίνω». Διάβασα στή γυναίκα μου τίς τελευταίες αυτές σελίδες. 'Για μένα, μου είπε, αυτό τό πρόβλημα τῆς κριτικής είναι άλυτο. Πώς ν' αταλλαγοῦμε τελείως από τό πνεῦμα τῆς κριτικής; 'Όσο και άν προσπαθήσουμε είναι μάταιο». Βέβαια, είναι άλυτο! Κι εγώ ό ίδιος δέν μπορώ ν' αταλλαγῶ. Τό σκεφθήκατε ασφαλώς πρὸ όλίγου βλέποντας τήν αυστηρότητα με τήν όποία κατεδίκαζα τό πνεῦμα τῆς κριτικής πού ύπάρχει παντού· έκρινα αυτούς πού κρίνουν. Τήν ίδια στιγμή πού μιλούσα κατά του πνεύματος τῆς κριτικής ἤμιουν ό ίδιος διαποτισμένος απ' αυτό, άφού μιλούσα έναντίον του. 'Ετσι βλέπομε συχνά τούς ειρημιστάς να φλογίζονται τόσο για τήν ειρήνη, ώστε να γίνονται έξαιρετικά έπιθετικοί πρὸς εκείνους πού δέν είναι ύπερασπισταί τῆς· ή τούς αποστόλους τῆς άνεκτικότητος πού ή θέρμη τους τους καθιστά κάθε άλλο παρὰ άνεκτικούς πρὸς εκείνους πού δέν συμμερίζονται τό ιδανικό τους.

Κατ' αυτόν τόν τρόπο, ό τόνος τῆς πολεμικής μου προκάλεσε τήν έντονη αντίδραση τῶν φίλων μου. Ναι, είχαν δίκαιο, γενίκενα πολυ τό θέμα, παρεγνώριζα τήν αξία μās αυστηρῆς, αλλά καλοπροαίρετης κριτικής. Και τό σταμάτημά μου κατά τή διάρκεια τῶν δύο μηνῶν ἦταν γιατί αισθανόμουν ότι είχα δίκαιο, τόσο, πού, μετά τήν κρούση τους, δέν μπορούσα να ύποστηρίξω με τήν ίδια δύναμη τίς άπόψεις μου. Δέν θα έγραφε κανείς τίποτε εάν συνειδητοποιούσε όλες τίς πλευρές και τίς όψεις του κάθε θέματος! Χρειάστηκε έν τούτοις να ξανατιάσω τήν πένα και να ξαναβρω τήν επιθετική μου ζωηρότητα, όσο βλέπω ανθρώπους να πνίγονται από τήν κριτική τῶν άλλων και δεινά από πολιτικές και κοινωνικές διαφορές να κτυποῦν τήν ανθρωπότητα!

★ ★ ★

'Οφείλομε λοιπόν να δεχθοῦμε να είμαστε ένοχοι μεροληψίας, πάθους και κρι-

τικῆς, μὲ φόβο νὰ προδίδουμε τὴν ἀνθρώπινη οὐσία μας. "Ἄν οἱ φίλοι μου εἶχαν σιωπήσει, γιὰ νὰ προστατέψουν τὴν εὐαισθησία μου, δὲν θὰ ἦσαν φίλοι. "Ἄν, γιὰ νὰ μὴν ἐκτεθῶ στὴν κατηγορία τῆς μεροληψίας, δὲν τοὺς μιλοῦσα παρὰ γιὰ θέματα ἀνώδυνα καὶ ἀπρόσωπα, ἀποφεύγοντας μὲ προσοχὴ ἐκεῖνα πού μὲ συγκινοῦν περισσότερο καὶ φλογίζουν, θὰ ἐπρόβιδα ἐπίσης τὴ φιλία.

Ἐπάρχουν καλλιτέχναι πού κρύβουν τὰ ἔργα τους ἀπὸ τὸν φόβο τῆς κριτικῆς, ἔτσι βλέπουν τὸ ταλέντο τους νὰ σβήνῃ. Γιατὶ ἡ ζωὴ εἶναι ἀνταλλαγὴ, ἀγώνας, ἀφιέρωση. Μὲ τὸν διάλογο σχηματίζεται ἡ προσωπικότης, τὸ ἔδειξα στὸ βιβλίό μου «Le personnage et la personne» (*). Καὶ αὐτὸς ὁ διάλογος δὲν εἶναι μία ἀνώδυνη ἢ συναισθηματικὴ συνομιλία, ἀλλὰ κάτι πού στοιχίζει, γιατί ἀντιμετωπίζουμε τοὺς ἄλλους καὶ τὴν κριτικὴ τους. Ζωὴ θὰ πῆ ἐκλογὴ καὶ ἐκλογὴ θὰ πῆ νὰ ριψοκινδυνεύῃ ὁ ἀνθρώπος τὸ λάθος, νὰ ριψοκινδυνεύῃ τὸν

κίνδυνο νὰ εἶναι ἔνοχος λάθους. Ὁ φόβος τῶν εὐθυνῶν εἶναι ὁ φόβος τῆς ἐνδεχομένης ἐνοχῆς. Θέλοντας νὰ προστατεύσωμε τὸν ἑαυτὸ μας ἀπὸ τὸ καταλυτικὸ ἀποτελεσμα τῆς κριτικῆς, βαδίζουμε πρὸς μία καταστροφὴ πῶ μεγάλη καὶ πῶ βεβαία, τῆς φυγῆς καὶ τῆς δειλίας!

Ἡ κριτικὴ ἐξαφανίζεται, ὅπως εἶδαμε, ὕστερα ἀπὸ μία εἰλικρινῆ συνεξήγηση, μὲ τὴ βοήθεια τῆς περισυλλογῆς, σὲ μία ἔξαρση ἀγάπης. Ἄλλὰ ἀμέσως ξαναεμφανίζεται. Εἶναι στιγμὲς φευγαλέες πού φανερώνονται σὰν σημεῖα τῆς χάριτος. Ἄλλὰ ἡ κατάσταση τῆς χάριτος δὲν διαρκεῖ ποτὲ καὶ δὲν ἀποταμιεύεται, δὲν ἔχομε παρὰ ἀναλαμπές. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος σ' ἓνα κείμενό του ἀναφέρει τὸ περίεργο μίγμα πλοῦτου καὶ φτώχειας, ζωῆς καὶ θανάτου, αἰωνίου καὶ προσωκαίρου πού χαρακτηρίζουν τὴν κατάστασή μας (Β' Κορ. δ' 7-ε' 5). Αὐτὲς οἱ ἀναλαμπές ἐν τούτοις εἶναι ἀρκετὰ ἀπολαυστικές, ὥστε νὰ μᾶς βοηθοῦν νὰ διαβλέπουμε τὴν ἀληθινὴ ἀνθρώπινη σχέση καὶ νὰ γινώμαστε νοσταλγοὶ τῆς.

(*) Dr. Paul Tournier: «Τὸ Προσωπεῖον καὶ ἡ Προσωπικότης», Μετάφρ. Δημ. Χαροκόπου. Ἔκδοσις Ἰνστιτούτου Ἰατρικῆς Ψυχολογίας καὶ Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς, Ἀθῆναι 1956.

Dr. PAUL TOURNIER

Ἀπόδ.: ΜΑΡΙΑΣ ΖΑΧΑΡΙΟΥ

ΕΛΑ ΠΙΟ ἌΔΩ

Ἐλα πῶ δῶ πρὸς τὸν ἄνθρωπο.

Ἄγγελικὸς

Διαβολικὸς

ὅ,τι, κί' ἂν εἶναι

μὴν ξεχνᾶς πὼς εἶναι ἄνθρωπος.

Πὼς εἶσαι ἄνθρωπος,

πὼς εἶμαι ἄνθρωπος.

Χέρι σκληρὸ

πού ἀνασκαλεύῃς πάλι μέσα μου,

τί θές;

Ἀπόψε ἐδῶ, Ἐξανά ἡ μάχη μαίνεται βαθεῖα μου

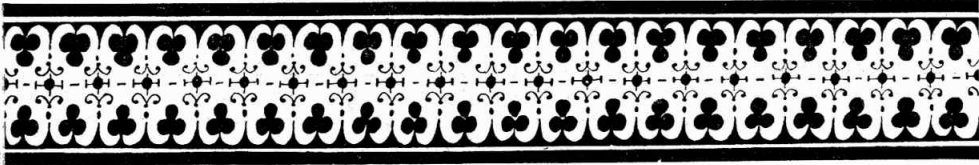
κί' ὅτι καλὸ μου πάει

στὰ χάη...

ΣΤ. ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ

(Ἀπὸ τὴν μόλις ἐκδοθεῖσαν συλλογὴν του

«Ποίηση ἢ μία»).

Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΑΡΔΙΟΠΑΘΟΥΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

«Give me a calm and thankful heart
From every murmur free...».

«Χάρισέ μου εύγνώμονη καρδιά, γα-
ληνεμένη,
πού φύσημα κανένα νά μὴν ἔχη...».

Ἐκ τῆς ἑξάρτησης ἑξῆς: Ὕμνος τῆς Anne Steele, 1760.

Ἄληθεια, ποιὸς ἀπὸ τὸν καθένα μας, μὲ τὸ παρακλητικὸ ἀνάλογο μοτίβο τῶν πάρα πάνω δύο στίχων, δὲν ζητάει καθημερινὰ ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ τοῦ χαρίζη ἀτάραχη καρδιά, χωρὶς θάσανα καὶ πόνους στὴν κυριολεξία καὶ στὴ μεταφορὰ... Τοῦτο ἰδιαίτερα στὴν ἐποχὴ μας πού τόσο βλέπουμε κι' ἀκούμε, πού καθένας μας διαθάζει καὶ μαθαίνει γιὰ τὴ μεγάλη αὔξηση τῶν παθήσεων τῆς καρδιάς. Μιά κατηγορία δὲ ἀπὸ αὐτὲς δίκαια χαρακτηρίζεται τὸ «χ α ρ ά τ σ ι» τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Σήμερα γίνονται πολλές προσπάθειες καὶ σὲ παγκόσμια κλίμακα, γιὰ νὰ βρεθῆ τρόπος νὰ σταματήσῃ τὸ κακό. Φαίνεται ὅμως πῶς ὁ φόρος θὰ πληρώνεται. Δυστυχῶς καὶ ἡ συχνότης καὶ ἡ σοβαρότης πολλῶν καρδιοπαθειῶν μεγαλώνει, ἂν καὶ γιὰ μερικές ἀρχίζει νὰ ὑπάρχη καὶ καλύτερη ὄψη.

Ὅπωςδήποτε καί, παρὰ τὴν προσφορὰ τῆς ἱατρικῆς γιὰ τὸ παρὸν καὶ γιὰ τὸ μέλ'ον, ὅσον ἀφορᾷ στὶς καρδιαγγειακὲς παθήσεις, ἡ διαπίστωση μιᾶς καρδιοπαθείας δημιουργεῖ ἄμεσα ἕνα δραματικὸ «ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ὄ», τόσο στὸν ἴδιο τὸν πάσχοντα, ὅσο καὶ στὸ περιβάλλον του. Ἰδιαίτερα σημειώνουμε τὴν ἐντονὴ συγκίνηση τῆς οἰκογενείας του, πού ὄχι λίγες φορές γίνεται θλαθερὴ γιὰ τὸν πάσχοντα.

Ἡ ψυχοπαθολογικὴ αὐτὴ ἀντίδραση εἶναι βασικὰ ἴδια στὴν ἔνταση γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις, ἀλλάζει ἴσως σὲ μορφή ἀνάλογα μὲ τὸ φύλο, τὴν ἡλικία, τὴν ἐσωτερικὴ καλλιέργεια. Θεωρεῖται πολὺ ἀνθρώπινη, ἀλλὰ ὄχι πάντα δικαιολογημένη ἀπόλυτα ἱατρικά. Ἄξιζει ἴσως νὰ τὴν περιγράψουμε γιὰ μερικές ἀντιπροσωπευτικὲς περιπτώσεις.

Ἐνα παιδί πού μόλις ἀνακαλύπτει τὸ ἐ γ ῶ του καὶ πλάθεται ψυχοσωματικά, μαθαίνει ἀπὸ τὸν γιατρό, πῶς κάτι συμβαίνει στὴν καρδιά του. Καμμιά φορὰ σὲ τέτοιες στιγμὲς κι' ὁ γιατρός δὲν ἔχει στὸ νοῦ του τίς σωστὲς δόσεις τῆς «φαρμακολογίας τοῦ λόγου»... Τὸ παιδί θὰ ἀρχίσῃ ἀμέσως ἕνα σωρὸ ἐσωτερικῆς ἀντιδράσεως. Προαισθάνεται ἕνα περιορισμὸ ἢ κάποτε καὶ ἕνα προσωρινὸ ἢ μόνιμο σταμάτημα τῆς φυσικῆς του δραστηριότητος (παιγνίδι, σπὸρ, γενικὴ ψυχαγωγία), καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς πνευματικῆς του δράσεως (σχολεῖο, γενικώτερη ἐπιμόρφωση). Συλλογίζεται ἀκόμη τὴ γνώμη τῶν φίλων του καὶ φοβᾶται μὴ φανῆ στοὺς ἄλλους ἐλαττωματικὸ.

Στὸν ὄριμο πού βρίσκεται στὸ forte τῆς δημιουργικότητός του, ἡ διαπίστωση μιᾶς καρδιακῆς θλάσεως τὸν κλονίζει σημαντικά. Τὸ ἠθικὸ του πέφτει. Μπροστά του βλέπει πιά νὰ σβύνουν τὸ μέλλον του, ἡ ἐργασία του, τὰ οἰκογενειακά του ἐνδιαφέροντα, οἱ κοινωνικὲς του ὑποχρεώσεις, ἀφοῦ δὲν θὰ μπορῆ νὰ ἀνταποκριθῆ καθὼς πρέπει. Πιστεύει ὅτι πλέον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ξανα-

θρή την πρότερή του δραστηριότητα και έτσι οδηγείται αυτόματα σε μιὰ κατάσταση μελαγχολίας και άγχους. "Αν τὸ ὄριμο ἄτομο εἶναι ἄγαμο — μάλιστα γυναῖκα — τότε τὸ ζήτημα τῆς δυνατότητος νὰ παντρευτῆ ἢ ὄχι καὶ νὰ ἀποκτήσῃ καὶ οἰκογένεια, προκαλεῖ σοβαροὺς ψυχικὲς διαταραχὲς καὶ αἴσθημα μειονεκτικότητας.

Ἄκόμη καὶ ἐκεῖνος ποὺ πέρασε τὰ «70» του — ὄριο ἡλικίας ποὺ θεωρεῖται πιστοποιητικὸ καλῆς ποιότητας τοῦ καρδιαγγειακοῦ συστήματος — ἂν ἀκούσῃ πῶς κάτι δὲν πάει καλὰ στὴν καρδιά του, νοιώθει θλίψη, ἀφοῦ θὰ στερηθῆ τις μικροχαρὲς καὶ μικροαπολαύσεις (περίπατος, καφέs, λιχουδιές, καφενεῖο, κρασάκι) τῆς ἐπιθυμίας καὶ δραστηριότητος τῆς ἡλικίας του.

Καμμία ἀρρώστεια, ὅποιοιδήποτε ὀργάνου ἢ συστήματος, ποὺ ἴσως ἀκόμη εἶναι καὶ περισσότερο ἐπικίνδυνη, δὲν δημιουργεῖ τέτοια ψυχικὴ ἀναταραχὴ καὶ τέτοιο αἴσθημα ἀναπηρίας, ὅσο ἡ καρδιοπάθεια. Ὁ καρδιοπαθὴs μένει πάντα μὲ τὴν ὀδυνηρὴ σκέψη τοῦ ἀπὸ τοῦ σταματήματος τῆς ζωῆs καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι ἕνας ἄρρωστος ψυχολογικὰ πολὺ ντελικάτος. Ἄκόμη κι' ἂν ὁ γιατρός τὸν θεβαιῶνῃ εἰλικρινὰ γιὰ τὸ μικρὸ βαθμὸ βαρύτητος τῆς θλάθης τῆς καρδιάs του, ἢ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ θεραπείας καὶ ἀντιμετωπίσεως ποὺ σήμερα παρέχεται ἐξαιρετικὰ, δύσκολα ὁ καρδιοπαθὴs ξαναδένεται μὲ ὅ,τι λέμε ἠρεμία, γαλήνη, σιγουριὰ ὑγείας, ψυχικὸ σθένος.

Βέβαιο εἶναι ὁμως ὅτι, παρὰ τὴν πάθησή του καὶ τὴν ψυχολογία του, ὑποχρεοῦται κι' αὐτὸs νὰ προχωρήσῃ στὴ ζωῆ, ἔχοντας ὅση μπορεῖ φυσικὴ καὶ κοινωνικοεπαγγελματικὴ δραστηριότητα. Ξέρει τίς ὑποχρεώσεις του, ἔχει καὶ τίς ἀπαιτήσεις του. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ καρδιοπαθὴs μπορεῖ νὰ ζῆ μέσα στὴν κοινωνία σὰν τοὺs ἄλλους συνανθρώπους του. Κατὰ πόσο θὰ τὸ καταφέρῃ πέρα-πέρα, ἐξαρτᾶται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν ἴδιο ἢ τὴν ἀρρώστειά του' ἐξαρτᾶται, πῶς πολὺ ἴσως, ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον μὲ ὅλη τὴν ἔννοια. Εἶναι γνω-

στὸ ὅτι κάθε «ἀτομικὴ» ὑπόθεση ἀντανაკλᾶ σ' ὀλόκληρο τὸ σύνολο, ἀλλὰ καὶ ἡ θέση τῆς «ὀμάδος» βοηθεῖ τὸ ἄτομο. "Ἐστὶ σήμερα ἀντιμετωπίζονται ὅλα τὰ θέματα τῆς ὑγείας μας καὶ τῆς ἀρρωστειας μας. Ἡ θελίωση λοιπὸν τοῦ καρδιοπαθοῦs μας ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὴ θέση ποὺ παίρνει ἡ κοινωνία ἀπέναντί του, ἡ οἰκογένειά του κι' ὁ γιατρός. Ἡ θέση αὐτὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ἐνισχυτικὴ καὶ αἰσιόδοξη, μπορεῖ καὶ τὸ ἀντίθετο.

★ ★ ★

"Ἄς δοῦμε συγκεκριμένα πῶς παρουσιάζεται τὸ πρόβλημα γιὰ τὸ ὁποῖο μιλάμε. Γιὰ τὸν καρδιολόγο εἶναι διπλό: ἡ ἴδια ἡ καρδιοπάθεια καὶ ἡ ψυχολογία τοῦ ἀρρωστού, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔντονα ἀγχώδης κατάσταση τῆς οἰκογενείας (σύζυγος, παιδιὰ, γονεῖs). Οἱ συνέπειες (ψυχολογικὲs, κοινωνικὲs, οικονομικὲs) ἐπιδρῶν σὲ ὅλους, πολλὰs φορὲs ἄμεσα, ἀρκετὲs φορὲs τραγικὰ.

"Ὅλοι ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴ θέση τοῦ καρδιοπαθοῦs στὴν κοινωνία, καταλήγουν στὸ ὅτι ἡ κυρία εὐθύνη γιὰ τὴν καλὴ του ἀποκατάσταση (rehabilitation), βαρύνει τὸν θεράποντα γιατρό του. Αὐτὸs καλεῖται ὄχι μόνον νὰ τὸν θεραπεύσῃ, ἀλλὰ σύγχρονα νὰ τὸν διαφωτίσῃ καὶ καθοδηγήσῃ σὲ σωστὸ τρόπο ἀντιμετωπίσεως κάθε ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆs του. Ἡ προσωπικότηs τοῦ γιατροῦ, οἱ γνώσεις του, τὸ ἄρρος του, ἡ ἰδιοσυγκρασία του θὰ παίξουν ρόλο στὴ ζωῆ τοῦ καρδιοπαθοῦs. Πολλοὶ συγγραφεῖs μάλιστα τολμοῦν νὰ ποῦν, πῶs οἱ ἀγχώδεις καρδιοπαθεῖs γίνονται ἀπὸ ἀγχώδεις γιατροῦs.

Πῶs λοιπὸν διαμορφώνεται ὁ ρόλος τοῦ καρδιολόγου καὶ ποιὰs ἀπόψεις ὑπάρχουν πᾶνω στὸ θέμα;

Πιστεύουμε σήμερα πῶs ὁ γιατρός εἶναι ὁ κύριος συντονιστὴs μιᾶs προσπαθείας στὴν ὁποία, ἐκτὸs ἀπὸ τὴν ἰατρικὴ καθ' ἑαυτὴν, μετέχουν καὶ ἄλλοι ἀξιόλογοι παράγοντες. Τὸ ζήτημα τῆς σωματικῆs, ψυχοπνευματικῆs καὶ κοινωνικῆs εὐεξίας κάθε ἀτόμου δὲν εἶναι πρόβλημα καὶ δουλειὰ τοῦ γιατροῦ μόνον.

νο. Τò γεγονός αυτό είναι ανάγκη νά γίνη γνωστό σέ κάθε άτομο καί στήν ομάδα, μέ συνεχή διαφώτιση. Βέβαια έννοούμε μιά σωστή διαφώτιση πού, έφ' όσον άπευθύνεται όχι σέ γιατρούς, δέν θά γίνεται άφορμή νά αυξάνεται τò άγχος τού ανθρώπου, όπως συχνότατα διαπιστώνουμε.

Η αντιμετώπιση λοιπόν τού καρδιοπαθούς κάπως έτσι τοποθετείται. Ο γιατρός θά πρέπει βασικά νά θέσει σωστά τή διάγνωση, μετά θά κάνη εκτίμηση τής ικανότητας τού άρρώστου για κάθε φυσική καί επαγγελματική, ειδικά, δραστηριότητα, θά κρίνη άν είναι άπαραίτητη θεραπεία καί τò είδος τής, τελικά δέ πρέπει νά δώση τά διάφορα προγνωστικά στοιχεία. Στò σημείο αυτό ή συνεργασία τού ειδικού γιατρού μέ τόν οικγενειακό γιατρό τονίζεται σάν αναγκαία. Έτσι άποφεύγονται άσκοπες ενέργειες τής οικογενείας τού άρρώστου, ιατρικές πολυπραγμοσύνες πιθανώς κι' από κάποια εύθυνοφοβία, χρηματικές σπατάλες μέ οικονομικές έπιπτώσεις καί σέ όλη τήν οικογένεια. Μέ μόνη τήν ξερή ιατρική αντιμετώπιση καί παρά τά καλά θεραπευτικά αποτελέσματα, πολλές φορές ó καρδιοπαθής θρίσκειται εκτεθειμένος στήν κοινωνία καί σάν αδύνατος νά προστατευθί. Πρακτικά τò ιατρικό μόνο συνταγολόγιο μένει μία είρωνεία, άφου δέν έπιλύη τέλεια όλες τις πλευρές πού θίγουν τόν καρδιοπαθή καί δέν βοηθούν ώστε νά νοιώθι καί αυτός — άφου ξέρουμε πώς μπορεί — σάν τούς άλλους συνανθρώπους του (πρόσληψη σέ εργασία, άσφάλιση ζωής, δυνατότης επαγγελματικής άναπροσαρμογής, δυνατότης άποκτήσεως οικογενείας κ.λ.π.).

Τò δυσάρεστο είναι πώς ó καρδιοπαθής θρίσκει πολλές φορές διχονωμία στις διάφορες άπόψεις τού προσωπικού συμβούλου του καί στή θέση πού κρατάει τò περιβάλλον του μέ τή στενή καί πλατειά έννοια. Τò γεγονός αυτό τόν βασανίζει καί τού πολλαπλασιάζει τò άγχος. "Όχι λιγώτερο άγχώδης είναι καί ή οικογένειά του. Τούτο άντανακλά στόν άρρώστο σημαντικά καί είναι

παραδεκτό άπόλυτα πώς ή καλή πορεία, έκθαση καί άποκατάσταση ενός καρδιοπαθούς έξαρτάται από τή συμπεριφορά τής οικογενείας του, τή θετική προσφορά τής για τήν ένίσχυση τού ήθικου του, τή σωστή συμπαράσταση. Σημειώνουμε κάτι πού λίγο τò προσέχομε καί πού έχει όμως δυσμενή επίδραση. Είναι εκείνη ή τάσι ύπερπροστασίας τής μητέρας πρòς τò καρδιοπαθές παιδί τής ή τής συζύγου πρòς τόν καρδιοπαθή άνδρα τής. Είναι ένα στοιχείο άρνητικό.

Βρισκόμαστε ήδη στò σημείο εκείνο πού μās δείχνει ότι ή στάση τού κοινωνικού περιβάλλοντος, τού πιό στενού πρòτα καί τού ευρύτερου κατόπι, πρέπει νά συμπληρώσουν τò ιατρικό έργο για τήν καλύτερη άποκατάσταση τού καρδιοπαθούς. Πολύ βοηθάει σ' αυτό καί ή συνεργασία τής ιατρικής μέ άλλους έπιστημονικούς, επαγγελματικούς καί τεχνικούς κλάδους (ψυχολογία, νομική, θεολογία, κοινωνιολογία, επαγγελματικός σύμβουλος, κοινωνική λειτουργός, ιατρός τής εργασίας, εργοδότης, άσφαλιστικός φορέας, προνοιακή μέριμνα διαφόρων όργανώσεων κ.λ.π.).

Πρέπει νά γνωρίζωμε ότι ή διαπίστωση μιάς καρδιοπαθείας δέν σημαίνει πάντοτε κάτι τò τρομακτικό. Η σοβαρότης δέ έξαρτάται κυρίως όχι από τή μορφή τής καρδιαγγειακής θλάθης (κάθε μιά από τις όποιες άσφαλώς έχει τά ιδιαίτερα προβλήματά τής), αλλά από τή λειτουργική συνέπεια, ή όποία καί καθορίζει τήν ικανότητα τού καρδιοπαθούς για κάθε φυσική καί κοινωνικοεπαγγελματική δραστηριότητα. Η εκτίμηση αυτής τής ικανότητας είναι έργο τού γιατρού, ή άπόκτηση τής ικανότητας είναι έργο καί άλλων μαζί.

Ας γνωρίζουμε έπίσης ότι πάρα πάνω από τά ¾ τών καρδιοπαθών μέ τις κατάλληλες ιατρικές οδηγίες καί τήν σωστή θεραπεία, επανέρχονται εις τήν κανονική δραστηριότητά τους, όμοια μέ τρόπο καί συνήθεια πού είχαν καί πρην από τήν άρρώστεια τους. Πιστεύεται δέ από όλους πού αντιμετωπίζουν καθημερινά καί εργάζονται πάνω στά ζητή-

ματα αυτά, ότι το ποσοστό που αναφέραμε πάρα πάνω, μπορεί να γίνει μεγαλύτερο, όταν η διαπαιδαγώγηση του καρδιοπαθούς και της κοινωνίας, που ζή με αυτόν, γίνεται συστηματικότερη και συχνότερη.

Έτσι λοιπόν βασικά από την Ιατρική πλευρά πρέπει να ένθαρρύνουμε προοδευτικά τον καρδιοπαθή, αλλά πιό έγκαιρα, όσο όριζει η Ιατρική για κάθε περίπτωση, ώστε να ξαναμπαιήν στη φυσική ζωή του, τις ασχολίες του. Το γεγονός αυτό από τη μιὰ μεριά του δίνει κουράγιο, του απομακρύνει το άγχος, σιγουρεύει τον ίδιο και την οικογένειά του, τον κάνει να έχη ένδιαφέροντα για τη ζωή και από την άλλη μεριά τον βοηθάει στην ίδια του την άρρώστεια. Η κίνηση (άσκηση) στην οποία μπαίνει έγκαιρα, θεωρείται σήμερα σαν στοιχείο απαραίτητο για τη θελίωση της καρδιοπαθείας, ιδιαίτερα της στεφανιαίας νόσου, μειώνει δέ και την πιθανότητα επαναλήψεως όξέων καρδιακών συμβεμάτων.

Ένω όμως τα πράγματα παίρνουν σωστό δρόμο με αυτό τον τρόπο και βρίσκουν έφαρμογή στους καρδιοπαθείς έλεύθερους έπαγγελματίες, παρουσιάζουν εμπόδια σημαντικά στη μερίδα εκείνη των καρδιοπαθών που έχουν εξητημένη εργασία. Πόσοι και πόσοι νέοι καρδιοπαθείς αποκλείονται από μιὰ εργασία, άλλοι δέν επαναπροσλαμβάνονται μετά την εκδήλωση μιὰς καρδιοπάθειας, πολλοί οί όποιοι χειρουργήθηκαν και ριζικά αποκαταστάθηκαν, δέν θεωρούνται σαν τελείως ίκανοί από την κοινωνία, άλλοι πάλι δέν μπορούν να ρυθμίσουν ζητήματα ασφαλίσεως τους κ.λ.π. Ένωσόμε συγκεκριμένα έδω για περιπτώσεις τις όποιες ένω Ιατρικά θεωρούνται ίκανοί άσθενείς προς εργασία, ακόμη εργοδότης ή ασφαλιστικός φορέυς έχουν αντιρρήσεις (δέν ύπάρχει ή έννημέρωση στις σύγχρονες θέσεις της καρδιολογίας).

Στις ανάλογες περιστάσεις πώς να θρη γαλήνη ό καρδιοπαθής; με τέτοια διχογνωμία πώς να μη σε όρθη άγωγή αποκαταστάσεως του; Η κοινωνία

έχει την άπαιτηση ό καρδιοπαθής ή να έχη πλήρη δραστηριότητα ή να κρίνεται άνίκανος. Υπάρχουν δέ περιπτώσεις όπου διαπιστώθηκε καρδιακό φύσημα από τα καλούμενα «άθωα ή άβλαβή» και ό ύποψήφιός νέος ή νέα με το φύσημα αυτό αποκλείσθηκαν σαν άκατάλληλοι και για... γραφική εργασία.

Άσφαλώς ό εργοδότης (δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου) δέν είναι φιλανθρωπικό σωματείο. Τη δουλειά του και την άπόδοση των ύπαλλήλων του τη μετράει σε χρήμα. Δέν κρύβει δέ και τις έπιφυλάξεις του και τους φόβους του, για τη νοοτροπία πολλών ατόμων να ζητούν έκ των ύστερων άποζημιώσεις, εκμεταλλευόμενοι το εύρημα ενός φυσηματος ή μιὰς άρρυθμίας.

Γιά όλα αυτά έπιχειρείται προσπάθεια σε παγκόσμια κλίμακα ώστε να ύπάρξει ή καλύτερη αντιμετώπιση και ή νομική κατοχύρωση για το καλό και το σωστό, τόσο για τον καρδιοπαθή, όσο και τον εργοδότη ή γενικότερα το περιβάλλον του καρδιοπαθούς. Η έπιστήμη σήμερα εργάζεται συνεχώς και έλπίζει σύντομα να έχη πληροφορίες για τη φυσική εξέλιξη των διαφόρων καρδιοπαθειών, έπίσης για τη σταθεροποίηση των άποτελεσμάτων διαφόρων καρδιακών χειρουργικών έπεμβάσεων, ώστε να έχωμε θετική πρόγνωση για κάθε περίπτωση.

Ός τόσο σήμερα, όπως έχουν τα πράγματα, καλό θα είναι τα άτομα εκείνα τα όποια από νέα παρουσιάζουν κάποια καρδιοπάθεια, να προσανατολίζονται για έλεύθερα έπαγγέλματα, ώστε να ρυθμίζουν καλύτερα τον τρόπο της ζωής τους. Συγχρόνως όμως πρέπει να διαφωτιζώμαστε όλοι ότι ζητήματα σαν κι αυτά, μη περιμένωμε να τα έπιλύσουν μόνο οί διάφορες ύπηρεσίες ή ώργανωμένες προσπάθειες. Η ιδιωτική πρωτοβουλία που ξεκινάει από την άγάπη και την άνθρωπιά που ό καθέννας κλείνει μέσα του, πολλές φορές κάνει θαυμαστά πράγματα, βοηθώντας το έργο του γιατρού και την συντομότερη άποκατάσταση του καρδιοπαθούς. Η ήθικη συμπαράσταση, ή προσφορά άνωτέρας έργα-

οίας, μειωμένον ώράριον έργασίας, ξεκούραστος τρόπος μετακινήσεως του καρδιοπαθούς, θά διευκολύνουν γρηγορότερα, χωρίς γραφειοκρατικά, την πλήρη άποκατάσταση.

Βέβαια στις δίκαιες αυτές απαιτήσεις του καρδιοπαθούς από την κοινωνία, συνυπάρχει και ή υποχρέωση του ίδιου να τηρή ή ιατρικές οδηγίες, να ρυθμίσει καλό τρόπο ζωής, να άποφύγη τοξικές ουσίες και ποικίλες καταχρήσεις, να έχη ήσυχη οικογενειακή ζωή (*), να στερηθ ή ίσως και μερικές χαρές. Με άλλα λόγια να φορμάρη μιá ζωή τάξεως και να προσαρμοσθ ή στην ιδέα της άρρώστειας του, ή όποια, άν και ύπάρχει, τις περισσότερες φορές δέν θά έμποδίζη ιδιαίτερα. Η καλή δέ ψυχολογική κατάστασή του δέν έξαρτάται μόνο από τους πλησίον του (οικογένεια, γιατρός, έργασία, κοινωνικοί παράγοντες διάφοροι), αλλά και από την ίδια του την προσωπικότητα, τις ήθικες άρχές του. Διαφορετική π.χ. είναι ή πορεία τής καρδιοπαθούς νέας, ή όποια δηλώνει στο γιατρό «πώς δέν τη θέλει τη ζωή, δίχως να μπορη να χορεύη όλονύκτια» από την πορεία κάποιας άλλης όμοιοπαθούς, ή όποια παίρνοντας τις ιατρικές οδηγίες λέει «πώς αξίζει να ζή και πρέπει να ζήση, έστω με κάποιες στερήσεις». Η έκβαση τής άρρώστειας στα παραδείγματα αυτά όπωσδήποτε δέν έξαρτάται μόνο από την ίδια την πάθηση, αλλά και από βαθύτερες αιτίες και έσωτερικές συγκρούσεις.

Μιά και μιλούμε για νέες γυναίκες, χρειάζεται έδω να δούμε για τó ζήτημα τής καρδιοπαθείας τους και ένδεχομένης έγκυμοσύνης. Άφήνοντας την πλευ-

(*) Δέν είναι καθόλου παράξενο να βλέπουμε, από στατιστικές παρατηρήσεις, ότι διαζευγμένοι ή χήροι παρουσιάζουν σε μεγαλύτερο ποσοστό άνικανότητα προς έργασίαν μετά την άρρώστεια τους, παρά όσοι ζούν με τó σύντροφό τους και έχουν ήρεμο οπιτικό.

ρά ότι τó γάμο δέν πρέπει να τόν έμποδίζουμε, άκόμη και ή έγκυμοσύνη για μιá καρδιοπαθή έχει σήμερα διαφορετική θέση. Έπιστημονικά ισχύει ότι, άσχετα προς την μορφή τής καρδιοπαθείας, ή λειτουργική κατάσταση καθορίζει και στις περισσότερες περιπτώσεις έπιτρέπει πάνω από μιá έγκυμοσύνη. Προϋπόθεση θέβαια ή ιατρική παρακολούθηση και ή τήρηση τών οδηγιών, κατάλληλοι όροι διαβιώσεως, δυνατότης περιορισμού ώρισμένων οικιακών άσχολιών δια την περίοδο τής έγκυμοσύνης. Σήμερα μάλιστα στις μεγάλες πόλεις, άν όχι και σε μικρά χωριά, ή δυνατότης ήλεκτρικού οικιακού έξοπλισμού, έμείωσε κατά πολύ τó έργο τής γυναίκας στα «οικιακά», γεγονός τó όποίο διευκολύνει σημαντικά την καρδιοπαθή γυναίκα και τó έργο του γιατρού στην παρακολούθησή της.

Μιά άλλη δύσκολη κοινωνική πλευρά παρουσιάζεται στην περίπτωση που έχουμε ένα παιδί καρδιοπαθές. Στην οικογένειά του ύπάρχει σύγχυση, πολλές φορές και στο γιατρό, για τη γραμμή που θά κρατήσουμε. Η μητέρα του παιδιού αυτού χρειάζεται πολλή διαφώτιση για την όρθη αντιμετώπιση του παιδιού της, αλλά και τών άλλων μελών τής οικογενείας, στα όποια έχει δυσμενώς επιδράσει ή καρδιοπάθεια του παιδιού.

Με έλάχιστες ίσως έξαιρέσεις, πρέπει να γνωρίζουμε ότι τó καρδιοπαθές παιδί θά μεγαλώνη σαν και τά άλλα συνομήλικά του. Η τροφή του, τά παιγνίδια του, τά έπιτρεπόμενα σπόρ του (ίσως μόνον άθλητισμός με συναγωνιστικά ένδιαφέροντα να μη πρέπει να ένθαρρυνθ ή), οι πνευματικές ένασχολήσεις τής προτιμήσεώς του, τó σχολείο του, οι έμβολιασμοί του θά άκολουθούν φυσικό τρόπο σαν σε όλα τά παιδιά. Άλλά και για τις έξαιρέσεις ή για ώρισμένη χρονική περίοδο, ένας περιορισμός δέν θά φανή, άν θρούμε ένα ένδιαφέρον καθηστικό παιγνίδι, ένα μουσικό όργανο που δέν κουράζει, άπασχολήσεις εύχάρσιες που δίνουν ένδιαφέρον. Αυτός ό φυσικός τρόπος στις έκδηλώσεις όλες τής ζωής

του παιδιού κάνει ώστε να αναπτύσσεται σωματικά και ψυχοδιανοητικά σαν ένα φυσιολογικό παιδί, χωρίς νάχη στο νοῦ του πάντα την καρδιά του, ή όποια έχει π.χ. κάποια «τρύπα» όπως άκουσε από τό... γιατρό.

Ή δυσκολώτερη θέση άφορᾶ στα καρδιοπαθή παιδιά με διανοητική καθυστέρηση, άσχετη πρὸς την καρδιοπάθεια ασφαλῶς. Τό φαινόμενο δέν είναι τόσο άσύνηθες. Άπό την πλευρά της αντιμετώπισης των παιδιών με διανοητική καθυστέρηση, πού κι' αυτά είναι άνθρωποι πού περιμένουν από τόν πλησίον τους στοργή, άγάπη, προσφορά των άγαθών της ζωής, δέν μπορεί ό γράφω να έχη τόν λόγον. Τό θέμα θίγεται έδῶ, καθ' όσον ύπάρχει άποψη, ότι στις προκείμενες περιπτώσεις, ή διόρθωση της καρδιοπαθείας, δυνατόν να βελτιώση την διανοητική καθυστέρηση. Ήπίσης τίθεται ίατροηθικό θέμα, κατά πόσον πρέπει να άποστέλλουμε για έγχείρηση ένα τέτοιο άτομο.

Τό θέβαιο είναι μάλλον ότι ή διόρθωση της καρδιακής θλάθης, και αν επιτευχθῆ πλήρως, δέν επιφέρει έξαφάνιση της πνευματικής καθυστερήσεως. Και δέν ξέρει κανείς τί είναι πιό σκληρό: να σταματήσει ό γιατρός τις ψεύτικες έλπίδες και να προκαλέση θλίψη ή να προχωρήση στην άπαίτηση των γονιών για την «τύχη». Και οι δύο γραμμές δέν είναι άπόλυτα σωστές. Κι' από τις δύο γραμμές όμως δέν λείπει ή ανθρώπινη άδυναμία.

★ ★ ★

Πολλά έχει να συμπληρώση κανείς, αλλά και ό χώρος και ό σκοπός δέν τό επιτρέπουν. Βάσις των πάρα πάνω γενικών σκέψεων είναι ή ανάγκη κάποιας διαφώτισεως όλων μας σαν ατόμων και σαν ομάδος (κοινωνία) σε ζητήματα πού λίγο ως πολύ άπασχολούν τόν καθένα.

Άσφαλῶς ή αντιμετώπιση του καρδιοπαθούς στην κοινωνία άπαιτεί μεθοδική έργασία από ειδικούς και ειδικά κέντρα, τα όποια λίγο-λίγο πιστεύουμε πώς θα άποκτήση και ό τόπος μας. Πιστεύουμε όμως ότι στο μεταξύ ό καθένας μας πρέπει και μπορεί να άρχιση την έφορμογή με τις ύπάρχουσες γνώσεις και δυνατότητες και πρὸ παντός με την άγάπη του για τόν καρδιοπαθή.

Τά προβλήματα πού προκύπτουν δέν είναι εύκολα. Κρύβει όμως πολλή αλήθεια και ή γνώμη πού μας λέει ότι: «ό άνθρωπος μέσα στη ζωή πρέπει να προχωρή όχι με τό πνεῦμα της συναντήσεως προβλημάτων σε κάθε δουλειά, αλλά με τό πνεῦμα δημιουργίας δουλειᾶς-εργασίας σε κάθε πρόβλημα».

Με ένα τέτοιο πνεῦμα όταν όλοι εργαζώμαστε, ειδικοί και μή, σαν άτομα και σαν κοινωνία, θα μπορέσουμε να βοηθήσωμε τόν καρδιοπαθή και να τόν κάνωμε να νοιώση, πώς σήμερα μπορεί κι' αυτός να είναι ένας «ύπολογισμος παράγων εις την ζωήν, με κανονικήν φυσικήν, ψυχικήν, επαγγελματικήν, οικονομικήν και κοινωνικήν χρησιμότητα».

MIX. Θ. ΜΗΛΙΓΚΟΣ

ΝΕΟΤΗΣ, ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΗΘΙΚΗ

Β'

Ἡ θρησκεία ὡς παράγων ὑγιῶς προσαρμογῆς ἐπεκρίθη ἀπὸ μερικοὺς ψυχιάτρους ὡς ἀντιπροσωπεύων ἐν ἐπιζήμιον στήριγμα, διότι μία τοιαύτη ἐξάρτησις ἀπὸ ἐξωτερικὸν στοιχεῖον ἀποστερεῖ τὸ ἄτομον ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα ἀπολύτου αὐτοεξαρτήσεως καὶ ἐκφράσεως. Ὁ ἀνταγωνισμὸς ποὺ προέκυψε εἰς τὴν ψυχιατρικὴν ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης (καὶ ὁ ὅποιος κακῶς ἀπεδόθη εἰς πολλοὺς ψυχιάτρους) ἐνισχύθη ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ Φρούδ τὸ 1927, «Τὸ μέλλον μιᾶς αὐταπάτης», *The Future of an illusion* (London Hogarth Press 1928). Εἰς τὴν διατριβὴν ταύτην ἐχαρακτήρισε τὴν θρησκείαν μὲ τὸν ὄρον «μαζικὴ νεύρωσις». Παρελλήλῃσι τοὺς πιστοὺς μὲ τοὺς νηπιώδεις καὶ ἀνίκανους ν' ἀνδρωθεῶν καὶ νὰ διαρρήξουν τοὺς δεσμοὺς των μὲ τοὺς γονεῖς των. Ὁ Φρούδ δὲν ἦτο δογματικὸς καὶ αὐθαίρετος ὅπως πολλοὶ πιστεύουν, διότι εἰς τὴν ἰδίαν μελέτην ἔγραψε: «Ἐνωρίζω πόσον εἶναι δύσκολον ν' ἀποφύγη τις τὰς αὐταπάτας. Ἴσως ἀκόμη καὶ αἱ ἐλπίδες τὰς ὁποίας ὡμολόγησα εἶναι ἀπατηλῆς φύσεως, ἀλλὰ στερορῶς ἐμμένω εἰς τὸ ὅτι αἱ αὐταπάται μου δὲν εἶναι ὡς αἱ θρησκευτικαὶ ἀνίκανοι πρὸς διόρθωσιν. Δὲν ἔχουν ἀπατηλὸν χαρακτήρα. Ἐὰν ἡ πείρα ἀποδείξῃ οὐχὶ εἰς ἐμέ, ἀλλ' εἰς ἄλλους μετὰ ἀπὸ ἐμέ, σκεπτομένους ὅπως ἐγὼ ὅτι ἔχομεν λάθος τότε θὰ παραιτηθῶμεν ἀπὸ τὰς προσδοκίας μας».

Ὁ χρόνος ἐπέφερε πράγματι πολλὰς μεταβολὰς εἰς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι πολλῶν σημαϊνόντων ἀνδρῶν εἰς τὸν τομέα τῆς ψυχιατρικῆς καὶ τῆς ψυχολογίας. Ἐνῶ, δυνατὸν νὰ εἶναι πρόωρον νὰ εἴπῃ τις, ὅτι οἱ Φρούδικοι θὰ ἔπρεπε νὰ τηρήσουν τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ διδασκάλου των καὶ νὰ παραδεχθοῦν ὅτι «ἔχουν κάμει

λάθος»· μερικοὶ ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς ἐκπροσώπους των ἐκφράζουν μίαν πολὺν διάφορον γνώμην. Ὁ Carl Jung ἔγραψεν εἰς μίαν περιγραφὴν τῶν ἄνω τῶν τριάντα ἐτῶν ἀσθενῶν του ὅτι ὅλοι ὑπῆρξαν ἄνθρωποι τῶν ὁποίων τὸ πρόβλημα ἦτο «ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει τὸ νὰ εὑρουν μίαν θρησκευτικὴν ἐνατένισιν τῆς ζωῆς». Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος εἰς ἀναζήτησιν μιᾶς ψυχῆς. (*Modern man in search of a soul*. New York, Harcourt Brace, 1933).

Ὁ Gordon Allport, εἰς τῶν διαρπεστέρων καθηγητῶν τῆς ψυχολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Harvard, γράφει: «Πολλὰ προσωπικότητες ἐπιτυχάνουν μίαν θρησκευτικὴν θεώρησιν τῆς ζωῆς ἄνευ ἀνασχέσεως, ἀναπτύξεως καὶ αὐταπάτης. Συμβαίνει τοῦτο πράγματι χάρις εἰς τὴν θρησκευτικὴν θεώρησιν τῆς ζωῆς των — ἐπεκτεινομένην ὡς ἡ πείρα ἐπεκτείνεται — ὅτι εἶναι ἱκανοὶ νὰ οἰκοδομήσουν καὶ νὰ διατηρήσουν μίαν ὄριμον καὶ ὀλοκληρωμένην προσωπικότητα». Καὶ ἄλλοῦ γράφει: «Ἡ θρησκεία ἐνὸς ἀτόμου... εἶναι ἡ ἐσχάτη του προσπάθεια νὰ εὐρύνη καὶ συμπληρώσῃ τὴν προσωπικότητά του ἀνευρίσκων τὴν ὑπερτάτην συναφῆ ἐκφρασιν εἰς τὴν ὁποίαν δικαιοματικῶς ἀνήκει».

Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι πᾶς μὴ θρησκευόμενος δὲν δύναται νὰ εἶναι ὑγιῆς. Ἡ θρησκεία εἶναι σπανίως ἀποτελεσματικὴ ὡς παρηγορία, ὁδηγὸς ἢ ἔμπνευσις, ἐὰν ἐπιβληθῇ διὰ τῆς βίας· ἀλλὰ δι' ἐκείνους οἵτινες δύναται νὰ προσφέρουν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ὀλόψυχον πίστιν εἰς ἓνα Πρόσωπον ἢ μίαν ὑπεράνθρωπον δύναμιν, ἡ θρησκεία προσθέτει μίαν νέαν διάστασιν, ποὺ δύναται ν' ἀποτελέσῃ τὴν διαφορὰν μεταξὺ ψυχικῆς ὑγείας καὶ ψυχικῆς ἀσθενείας.

Η «ΝΕΑ ΗΘΙΚΗ»

Ἐὰν ὁ ρόλος τῆς θρησκείας εἶναι «νὰ οἰκοδομήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ μίαν ὀλο-

κληρωμένην και ὄριμον προσωπικότητα» και νὰ βοηθήσῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ εὕρῃ τὴν ὑπερτάτην συναφῆ ἔκφρασιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, δὲν θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ τοῦ παρέχῃ και συνεπεῖς καθοδηγητικούς ἠθικούς κανόνες; Ἡ δὴθεν «νέα ἠθικὴ» δὲν φαίνεται νὰ παρέχῃ αὐτοὺς και κατ' οὐσίαν εἶναι τόσον ἀντιφατικὴ και «ρευ-στη» ὥστε θὰ ἐφαίνετο νὰ διασπᾶ πραγματικά τοὺς φυσικούς περιορισμούς τῆς συνειδήσεως μᾶλλον παρὰ νὰ τοὺς διατηρῇ ἢ νὰ τοὺς ἐνισχύῃ. Οὐσιαστικά ἡ σύγχρονος θρησκευτικὴ θεώρησις τῆς ἠθικῆς φαίνεται νὰ διαχωρίζῃ τὴν ἠθικὴν ἀπὸ τὴν Γραφὴν και νὰ ἐρμηνεύῃ τὸ καλὸν και τὸ κακὸν μὲ ὄρους ἀγάτης — λέξιν εὐρέως και διαφόρως προσδιοριζομένην τόσον εἰς τὴν λαϊκὴν ὅσον και εἰς τὴν θρησκευτικὴν γλώσσαν. Ἡ βαθυτάτη αὐτῆ σύγχυσις ἀναφορικῶς μὲ τὸν ὄρισμὸν τῆς ἀγάτης καθιστᾷ τὴν νέαν ἠθικὴν κατ' οὐσίαν ἄχρηστον ὡς σύστημα ἠθικῆς.

Ὁ John A. T. Robinson, ἐπίσκοπος τοῦ Woolwich, γράφει: «Ἀναγνωρίζω πλήρως ὅτι ὅλοι ἡμεῖς, ἰδιαίτερος οἱ νέοι, ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν κανόνες ἐφικτούς, ἀλλ' ἡ ἀποψίς μου εἶναι ὅτι, ὅταν οὗτοι διαμφοσθῶνται, ὁ Χριστιανὸς ἀναγκάζεται νὰ τοὺς βασίσῃ ὄχι ἐπὶ νόμων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀγάτης, ἐπὶ τοῦ πόσον βαθὺ ἐνδιαφέρον ἀληθῶς ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ ἄτομον ὡς ὠλοκληρωμένον τοιοῦτο ἐν ὀλοκληρῶ τῇ κοινωνικῇ συναφεῖ του ἐκφράσει. (Christian morals to day. Philadelphia, Westminster Press, 1964). Τοῦτο λέγει βασικῶς ὅτι ἐνῶ οἱ νέοι χρειάζονται κανόνες, ἀδυνατοῦν νὰ τοὺς ἔχουν. Ἄντ' αὐτοῦ ὀφείλου νὰ καταρτίσουν τοὺς ἰδίους τῶν κανόνες δι' ἐκάστην μεμονωμένην περίπτωσιν ἀφορῶσαν ἐν ἄλλο ἄτομον ἐπὶ τῇ βάσει «τῆς ὅλης κοινωνικῆς συναφοῦς ἐκφράσεως» τοῦ ἐν λόγῳ ἀτόμου. Δι' ἄτομον μὲ οἰονδήποτε βαθμὸν ἀνησυχίας, μία αὐτῆ ἀπόφασις θὰ ἀπῆτε ἀτέλεσμα ἐρεῦνας τοῦ πλέον κληνικοῦ και ἀστόργου εἶδους. Θὰ ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον τοιαύτη ἀπόφασις νὰ ληφθῇ ἐν μέσω πάθους.

Ὁ Robinson συγχύζει περαιτέρω τὴν κατάσταση μὲ τὴν ἐξῆς δήλωσιν: «Ὄφείλου ν' ἀποφασίσουν μ ὀ ν ο ι τ ω ν παρ' ὅτι τοῦτο δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι πρέπει ν'

ἀποφασίσουν ἀνεπηρέαστοι. Δὲν πρέπει νὰ ἐπωμισθοῦν μόνοι τὸ βάρος τῆς ἀποφάσεως. Ἐν τούτοις ἡ Ἐκκλησία δὲν δύναται νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ» (Op. cit.). Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διφορούμενης ὁμιλίας δὲν δύναται νὰ κερδίσῃ τὸν σεβασμὸν τῆς νέας μας γενεᾶς. Ὡς ἀπεδείχθη ἀπὸ τὰς ὡς ἄνω ἀναφερομένας ἐρεῦνας, οἱ φοιτηταὶ κολλεγίων σέβονται τὴν πατροπαράδοτον θρησκείαν. Θαυμάζουν αὐτούς, οἱ ὅποιοι ὑποστηρίζουν τὴν ἀπόλυτον ἠθικὴν, παρ' ὅλον ὅτι ἐπιφυλάσσουν εἰς ἑαυτούς τὸ δικαίωμα νὰ τὴν συζητήσουν κατὰ τὸν ἰδικὸν τῶν ὀρθολογιστικῶν τρόπον ἀκόμη και νὰ τὴν χλευάσουν. Ὅστιςδήποτε παρηκολούθησε ὀμάδα νέων εἰς συνέλευσιν τοῦ Moral Rearmement (Ἡθικοῦ Ἐπανεξοπλισμοῦ) ἢ εἰς ὀμιλίαν τοῦ Billy Graham γνωρίζει τὴν ἀνακριθείαν τῆς δηλώσεως τοῦ ἐπισκόπου Robinson. «Και ὑπερφυσικά αἷτια — τὰ ὅποια ὁ Θεὸς ἢ ὁ Χριστὸς ἀπεκάλεσαν «ἀμάρτημα» — δὲν ἔχουν δύναμιν ἢ σημασίαν διὰ κανένα ἄλλον παρὰ διὰ μίαν θρησκευτικὴν μειονότητα» (Op. cit.). Πιθανῶς οἱ μὴ-πιστοὶ νὰ φωνασκοῦν περισσότερο ἀπὸ τοὺς πιστούς και ἴσως τοῦτο νὰ ὠδήγησε τὸν ἐπίσκοπον εἰς τὸ συμπέρασμα νὰ σκεφθῇ, ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι εἶναι ἡ «μειονότης» τοῦ πληθυσμοῦ. Ἀσφαλῶς αἱ Ἐκκλησῖαι δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ βοηθήσουν ἐκείνους ποὺ χρειάζονται περισσότερο ἐνίσχυσιν και καθοδήγησιν, ἀκολουθοῦσαν αὐτὴν τὴν ἀμφιταλαντευομένην γραμμὴν. Καὶ ποῖον θὰ προσελκύσουν; Ὅχι βεβαίως τοὺς μὴ πιστεύοντας, ὅπως διατείνονται ἤδη, ὅτι δὲν χρειάζονται κατεῦθυνσιν ἢ ἄλλας ἠθικάς ἀρχὰς ἐκτὸς τῆς ἰδικῆς τῶν λογικῆς.

Οἱ «θρησκευτικοὶ» ὑποστηρικταὶ μεγαλύτερας σεξουαλικῆς ἐλευθερίας εἶναι δυνατὸν νὰ παρεξηγοῦν τὴν ἐπιδεικτικὴν διακήρυξιν ὀλίγων ὡς γενικὴν ἀποψιν τῆς πλειονότητος, ὡς εἰσηγεῖται ὁ H. O. J. Brown, μὲ τὸ νὰ γίνῃ «σαφές ὅτι ὁ κυριώτερος λόγος ποὺ θέλουν νὰ ἀναθεωρήσουν τὰ χριστιανικά πρότυπα εἶναι ὅτι εἰς οὐδένα ἀρέσουν αὐτὰ σήμερον». Τοιαύτη ταλάντευσις εἰς τὴν μεταβολὴν κοινωνικῶν ἠθῶν, ἀνεξαρτήτως ἐὰν αὐτῆ εἶναι ἐλαφρὰ ἢ βαρεῖα, ἀπάδει πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν. Ἡθικαὶ συνήθειαι ἔ-

χουν μεταβληθῆ κατά πολλές αντιθέτους κατευθύνσεις διά μέσου τῶν αἰώνων. Ἄλλοι περισσότεροι ἄνθρωποι ἀνεθάρρησαν ἀνευρόντες θρησκευτικὰς ἀρχὰς παραμενοῦσας σταθερὰς ἐν μέσῳ ὄλου αὐτοῦ τοῦ σάλου. Θὰ ἦτο εἰρωνεία ἐάν, μὲ τὴν ἐπομένην στροφὴν τοῦ ἀνεμοδείκτου, ἡ Ἐκκλησία ἀνεκάλυπτε ἑαυτὴν συνηγοροῦσαν ὑπὲρ μεγαλυτέρας ἐλευθερίας καὶ ἐκλύσεως ἐφ' ὅσον πράττει τοῦτο ἢ περὶ αὐτὴν κοσμικὴ κοινωνία. Ἴσως νὰ εὐρίσκειται ἤδη εἰς τοιαύτην θέσιν. Εἰς ἱερῶς κολληγίου εἰς ἓν πρόσφατον κήρυγμά του φαίνεται νὰ συνώψισε τὴν κατάστασιν εἰπὼν: «Ἀπεδείχθη συντηρητικὸς ὡς πρὸς τοῦτο. Διακηρύσσω τὴν πρὸ τοῦ γάμου ἀγνότητα καὶ τὰς ἰσοβίους συζυγίας. Πιστεύω ὅτι τὸ σὲξ εἶναι οὕτω καλλίτερον. Γνωρίζω ὅμως ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ ἐξαιρέσεις δι' ἀμφοτέρα καὶ δὲν προφέρω καταδικὰς ἀσυζητητεῖ. Ὑπάρχει μόνον ἓν ἀπόλυτον διὰ τὸν Χριστιανὸν-ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ». Νὰ εἶναι τις ὑπὲρ καὶ κατὰ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, παραδεχόμενος ἐξαιρέσεις εἰς κάθε κανόνα, καὶ ἐπικαλούμενος τὴν «ἀγάπην τοῦ Θεοῦ» ὡς ἠθικὸν ρυθμιστὴν δίχως νὰ τὸν ἐρμηνεύῃ μὲ εὐχρηστούς ὄρους, δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὴν παράδοσιν μιᾶς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔζησεν ἐπὶ αἰῶνας ὡς ὁδηγὸς καὶ ὑπόδειγμα εἰς τὴν ἀνθρωπότητα μὲ μέσα καὶ τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους τὰ ἀνθρώπινα πλάσματα δύνανται νὰ ζήσουν μαζὺ εἰς ἀνώτατα πεδία ἀρμοῦνίας καὶ εὐτυχίας.

ΘΗΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ

Ὁ ψυχίατρος ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ ἐπαγγέλματός του μὲ ἀσθενεῖς, μὲ κοινωνικὰ προβλήματα — παραβάτας νόμων, ψευδολόγους, ἀπατεῶνας καὶ κλέπτας — χρειάζεται ὄρια συμπεριφορᾶς τεθειμένα ὑπὸ τῆς κοινωνίας. Ἄλλως ὁ ἀσθενὴς του εἶναι ἀνίκανος ν' ἀναγνωρίσῃ μίαν ἀσθένειαν ὡς τοιαύτην καὶ νὰ θελήσῃ νὰ θεραπευθῆ. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς φοιτητῆς τῆς θεολογίας ἀπεστάλη ἀπὸ τὸν διευθυντὴν του πρὸς ψυχοθεραπείαν διότι εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου ὑπαλλήλου τῆς σχολῆς κλέπτων βιβλία ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην. Εἶχεν ὁμολογήσει διετῆ δρασὶν κλοπῶν καὶ ὁ διευθυντῆς συντάσων τὴν ἀναφορὰν εἰ-

πεν εἰς τὸν ψυχίατρον: «Εἶναι προφανὸς ἄρρωστος». Οὔτε ὁ διευθυντῆς οὔτε ἡ σχολὴ ἐξήγησαν τοῦτο εἰς τὸν φοιτητὴν, ἐν τούτοις, καὶ κατόπιν πολλῶν μηνῶν καὶ μᾶλλον ἀμεθόδου θεραπείας, ὁ ψυχοθεραπευτῆς ἠρώτησε τὸν φοιτητὴν ἐάν ἐπιθυμῆ πράγματι νὰ ὑπερικήσῃ τὴν ἀσθένειαν του. Ἐλαβε τὴν ἐξῆς καταπληκτικὴν ἀπάντησιν: «Ἀσθένειαν; Δὲν βλέπω νὰ εἶμαι ἀσθενὴς. Ἐκλεψα τὰ βιβλία ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην καὶ τίποτε δὲν μοῦ ἔκανε νὰ τὸ μετανοήσω. Ἐχω καλὰς σχέσεις μὲ τὴν Σχολὴν, μοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ φλυαρῶ μὲ ψυχίατρον εἰς τὸ ἀζημίωτον καὶ ἀκόμη ἔχω τὰ χρήματα ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν βιβλίων. Τί τὸ νοσηρὸν ὑπάρχει εἰς τοῦτο;» Ἐδῶ ἡ κοινωνία, καὶ εἰς τὴν περίπτωσηιν αὐτὴν καὶ ἡ Ἐκκλησία, παρέλειπε νὰ καταστήσῃ σαφές εἰς τὸ ἄτομον αὐτό, ὅτι ἔσφαλε μὲ τὰ κριτήριά της διότι δὲν τὸν ἐπετίμησε διὰ τὴν παράβασιν τῶν κανόνων της. Τὸ γεγονός τοῦτο τὸν ἀφήκε ἀβέβαιον περὶ τοῦ τί εἶναι καλὸν ἢ κακόν, ὑγεία ἢ ἀσθένεια.

Οἱ ψυχίατροι θεωροῦν τὴν ἀντικοινωνικὴν συμπεριφορὰν ὡς σύμπτωμα μιᾶς ὑπολανθανούσης ἀσθενείας καὶ συγκεντρώνουν τὰς προσπάθειάς των εἰς τὴν θεραπείαν τῆς βασικῆς ταύτης διαταραχῆς. Διὰ νὰ ἐπιτύχουν τοῦτο δὲν χρειάζονται καὶ συχνὰ δὲν δύνανται νὰ εἶναι τιμωροὶ ἢ κριταί, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ των ἔχουν ἀνάγκην τῆς συνεργασίας τῆς κοινωνίας δι' ἐνός σαφοῦς ὀρισμοῦ τῶν κανόνων της καὶ τῆς ἐπιβολῆς των. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι οἱ ἐξασκοῦντες τὴν ψυχιατρικὴν ὑποτιμοῦν ἢ περιφρονοῦν τὰς δυνάμεις αἱ ὁποῖαι ὀρίζουν καὶ ὑποστηρίζουν τοὺς κανόνας. Ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον, ὁ ψυχίατρος ἐπιθυμεῖ καὶ συχνὰ ζητεῖ ἀπὸ τὰς Ἐκκλησίας, τοὺς γονεῖς, τὰ σχολεῖα καὶ τὰς ἀρμοδίας ἀρχὰς ἐπιβολῆς τῶν νόμων, ν' ἀποσαφηνίσουν τοὺς κανόνας των καὶ συνεχῶς νὰ τοὺς ὑποστηρίζουν μὲ ὀρθὸν σύστημα καὶ τιμωρὸν θεραπευτικὴν ἐνέργειαν. Τοῦτο ὄχι μόνον βοηθεῖ τὴν θεραπείαν τοῦ παραβάτου, ἀλλὰ προλαμβάνει ἀσθένειαν καὶ κακὴν διαγωγὴν.

GRAHAM B. BLAINE JR.

Μετάφρασις: ΚΑΙΤΗΣ ΚΑΛΛΙΚΟΥΝΗ

Η ΜΟΝΟΤΟΝΙΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἐργοστασιακὴ ἐργασία ἔχει ἓνα πλῆθος μορφῶν. Κατὰ τὴν ἐκτέλεση ὁμῶς ἢ διεκπεραίωση ἑνὸς εἴδους ἐργοστασιακῆς ἐργασίας ἐμφανίζονται μεταβολές καὶ ἀλλαγές. Οἱ διαφόρου βαθμοῦ ἀλλαγές παρατηροῦνται στὴν ποιότητα καὶ τὴν ἀπόδοση, δηλαδὴ τὴν ποσότητα τῆς ἐργασίας. Πολλοὶ θεβαίως εἶναι οἱ παράγοντες ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι συνεργοῦν, ὥστε νὰ ἐμφανίζονται ἀλλοιώσεις τοῦ γεγονότος τῆς ἐργοστασιακῆς ἐργασίας⁽¹⁾.

Ὁ τρόπος ἐκτελέσεως μιᾶς βιομηχανικῆς ἐργασίας παραμένει ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν ὥρα τῆς ἐνάρξεως μέχρι τὴ στιγμῆ, πού ὁ ἐργαζόμενος εἰς τὸ ἐργοστάσιον ἄνθρωπος συμπληρώνει τὸ καθημερινό του ὥρῳριον ἐργασίας. Ἡ ὁμοιομορφία εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν ἐργοστασιακὴν ἐργασίαν γεγονότα. Δὲν περιορίζεται ὁμῶς ἡ ὁμοιομορφία αὐτὴ μόνον σὲ ἓνα τμῆμα τοῦ ἐκτελουμένου ἔργου. Κινήσεις, μετακινήσεις, χρῆση τῶν βοηθητικῶν μέσων, ἐξυπηρέτηση τῆς μηχανῆς καὶ πολλὲς ἄλλες ἀκόμα ρυθμίσεις γίνονται ὁμοιομόρφως. Τὰ πάντα ἐπαναλαμβάνονται χωρὶς τὴν παραμικρὴ, τὴν ἐλαχίστην παρέκκλιση. Τὸ γεγονός αὐτό, τὴν πραγματικότητα αὐτὴ τῆς ἐργοστασιακῆς ἐργασίας, τὴν ὁμοιομορφίαν, θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ὀνομάσωμε μονοτονίαν.

Ἡ μονοτονία δὲν εἶναι θέβαια ἀπο-

κλειστικὸν γνῶρισμα τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας. Τὸ φαινόμενον τῆς μονοτονίας ἢ τὸ τῆς ὁμοιομορφίας διαπιστώνεται καὶ σὲ ἐργασίες, πού ἐκτελοῦνται ἐκτὸς τοῦ ἐργοστασιακοῦ χώρου. Ἀγροτικὲς ἐργασίες, ἀπασχολήσεις ἐλευθέρων ἐπαγγελημάτων κ.λ.π., ἔχουν ἐπίσης μονότονα στοιχεῖα. Διαφέρει ὁμῶς ἡ μονοτονία τῶν ἐργοστασιακῶν ἀπὸ τὴν τῶν μὴ-ἐργοστασιακῶν μορφῶν ἐργασίας. Ὁ ρυθμὸς διεξαγωγῆς τῆς ἐργοστασιακῆς ἐργασίας «ὑπαγορεύεται» ἀπὸ τὴν μηχανή. Ὁ ἐργαζόμενος ἄνθρωπος «ὑπακούει» καὶ ἐκτελεῖ τὶς ἐντολές πού δίνει ἡ μηχανή. Ὁ ἴδιος δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ καθορίσῃ τὸν ρυθμὸν τῆς, ἐὰν θέλῃ θεβαίως νὰ κερδίσῃ τὴν ἀνάλογη ἀμοιβή. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει στὶς ἐξωεργοστασιακὲς ἐργασίες. Ὁ ρυθμὸς ἐκτελέσεως ἐδῶ εἶναι ἐλεύθερος. Ὁ διεξάγων τὴν ἐργασίαν ἄνθρωπος ὀρίζει τὸν ρυθμὸν τῆς. Ἔτσι ἡ μονοτονία — καὶ ἡ ὁμοιομορφία — δὲν ἔχουν τὴν ἴδια ἔνταση, τὶς αὐτὲς ἐπιπτώσεις καὶ συνέπειες, πού παρατηροῦμε στὴν ἐργοστασιακὴ ἐργασία. Δὲν ὑπερβάλλει καθόλου ὁ Friedman ὅταν γράφῃ, ὅτι «ὁ ἄνθρωπος ἀναπληρώνει ὅλες τὶς λειτουργίες, πού μέχρι τώρα λείπουν ἀπὸ τὴν μηχανή. Ὅταν χρειάζεται μάτια (ἢ μηχανή), βλέπει αὐτὸς εἰς τὴν θέση τῆς, αὐτὸς βαδίζει πρὸς χάριν τῆς, ὅταν αὐτὴ δὲν ἔχει πόδια» καὶ αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος, πού σύρει, σηκώνει καὶ μεταφέρει θάρη, ἂν τὰ χέρια τῆς εἶναι ἀπαραίτητα καὶ τῆς λείπουν. Ὅλα αὐτὰ ἐκτελοῦνται ἀπὸ τὸν ἐργάτη σύμφωνα μὲ τὸν ρυθμὸ, πού ἡ μηχανή θέτει, κάτω ἀπὸ

(1) Σχετ. βλ. καὶ Γ. Κωτσάκη: Χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», σ. 310, Ἀπρίλιος 1970.

τὴν διεύθυνση καὶ ὑπὸ τὶς διαταγὰς τῆς»⁽²⁾).

2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟΤΟΝΙΑ; ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΕΝΟΣ ΟΡΙΣΜΟΥ

Ἄνωτέρω ἐγένετο λόγος περὶ ὁμοιομορφίας καὶ περὶ μονοτονίας κατὰ τὴν διεκπεραίωση μίας ἐργασίας. Πότε ὅμως δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμε μίαν κατάσταση μονότονη; Γενικῶς θὰ χαρακτηρίζαμε μίαν περίσταση μονότονη, ὅταν παρουσιάξῃ πολὺ λίγες ἀλλαγές ἢ σχεδὸν καμμία. Ἐπίσης μονότονη περίπτωση δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμε καὶ τὴν ἀπαίτηση νὰ ἐκτελῆται κάτι διαρκῶς καὶ ἀμετάβλητα ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Τὸ ἴδιον ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ ὅταν προβάλλεται ἡ ἀξίωση τῆς συνεχούς ἀντιδράσεως ἐπὶ ἐνὸς ἐρεθισμοῦ μὲ τὸν αὐτὸν τρόπο. Ἔτσι ὀδηγεῖται ὁ ἄνθρωπος σὲ μίαν πτώση τῶν ψυχοπνευματικῶν του ἱκανοτήτων καὶ μάλιστα τῆς ψυχικῆς ἐπαγρυπνήσεως. Ἐμφανίσεις συμπτωμάτων κοπώσεως καὶ κορεσμοῦ τοῦ ἐργαζομένου ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἄγνωστα οὔτε ἀσυνήθιστα εἰς τὴν μονότονη κατάσταση. Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα τῆς κοπώσεως, τοῦ κορεσμοῦ καὶ τοῦ ὑπερκορεσμοῦ δὲν θὰ ἐξετασθοῦν ἐδῶ.

Ἡ ψυχολογικὴ ἔρευνα τοῦ ἐργοστασίου ἐγκαίρως διέκρινε, ὅτι τὰ ψυχικὰ αἷτια τῆς μονοτονίας παίζουν σημαντικώτατον ρόλον στὴν γένεση, ἀνάπτυξη καὶ σταθεροποίησίν τῆς. Πολλὲς ἔρευνες καὶ πειραματικὲς μελέτες διενεργήθησαν ἀπὸ πρωτοπόρους τῆς ψυχολογίας τοῦ ἐργοστασίου πρὸς ἐπακριβῆ καθορισμὸν τῶν αἰτίων τοῦ θιώματος τῆς μονοτονίας, τῶν ἀντικτύπων τῆς, τῆς ἐπιδράσεώς τῆς στὴν ὅλη ψυχοπνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου κ.λ.π. Καὶ σήμερα ἀκόμα ἐξετάζεται καὶ μελετᾶται τὸ πρόβλημα τῆς μονοτονίας. Νέες πληροφορίες περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν συνανθρωπίνων ἐσω-εργοστασιακῶν σχέσεων προσετέθησαν εἰς τὸν τρόπο ἐρεύνης τοῦ θέματος μονοτονία. Ἐνας νέος δρόμος ἀνοίγεται

διὰ τὴν ἔρευνα. Τὸ πρόβλημα ἐξετάζεται πλέον καὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἐσω-εργοστασιακῶν κοινωνικῶν συμβάντων. Ὁ ἐργάτης δὲν εἶναι μίαν μηχανή, πολὺ περισσότερο μίαν μεμονωμένη καὶ ἀποκομμένη μηχανή, ἀλλὰ μίαν προσωπικότητα. Ἡ ἀποδοτικότης του δὲν ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντες. Ὁ ψυχοπνευματικὸς του κόσμος μὲ τὶς ἀνάγκες του δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται. Ὁ ἐργάτης εἶναι ἀνθρώπινη ὑπαρξή, εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Μέλος τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Συγχρόνως ὅμως εἶναι καὶ μέλος μιᾶς ομάδος, τῆς ομάδος συνεργατῶν τοῦ στοῦ ἐργοστάσιου. Τὸ κοινωνικοψυχολογικὸν στοιχείον, ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς δυναμικῆς ψυχολογίας, εἶναι τὸ νέον εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς μονοτονίας⁽³⁾. Μετὰ ἀπὸ αὐτά, ἄς προσπαθῶμε νὰ φέρουμε στὴν ἔκθεσίν μας αὐτὴ τοὺς ἐπικρατέστερους ὁρισμοὺς τῆς μονοτονίας, οἱ ὁποῖοι συναντῶνται εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἐργοστασίου. Γιὰ τὸν Ach μονοτονία εἶναι «μία κατάσταση ἀδιακρίτου ἀδιαφορίας τῆς ψυχικῆς διαθέσεως, ἡ ὅποια εὐκόλως μετατρέπεται εἰς μίαν κατάσταση δνευροπολήσεως καὶ τελικῶς ὕπνου»⁽⁴⁾. Ἡ ψυχικὴ αὐτὴ κατάσταση ἐμφανίζεται κυρίως, ὅταν ἡ ἐργασία ἢ ἡ ὀποιασδήποτε μορφῆς ἀπασχόληση δὲν προσελκύουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἐκτελοῦντος αὐτὴν ἢ τοῦ ἐργάτου. Πολὺ εὐστοχώτερος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ὁρισμὸς τῆς μονοτονίας, ὁ ὁποῖος δίδεται ἀπὸ τὸν Bartenwerfer. Τὸν ὁρισμὸν αὐτόν, ὡς τὸν πλέον κατὰ τὴν γνώμην μου ἀνταποκρινόμενον, θὰ χρησιμοποιήσωμε καὶ σὰν θάση τῆς ὅλης ἐργασίας. «Μονοτονία εἶναι ἡ κατάσταση τῆς ἐλαττωθείσης

(3) Σχετ. 6λ. Friedmann, G.: Die Zukunft der Arbeit, Köln 1953. Michel, E.: Sozialgeschichte der industriellen Arbeitswelt, Frankfurt/a. M., 1947. Miller, D. C. and Form, W. H.: Industrial Sociology, N. Y., 1951. Galbraith J. K.: The new industrial State, 1967. Brown, J. A. C.: The Social Psychology of Industry.

(4) Ach, N.: Analyse des Willens, Berlin 1935. Σχετ. 6λ. καὶ Mierke, K.: Wille und Leistung, Göttingen 1955.

(2) G. Friedmann: Der Mensch in der mechanisierten Produktion, Köln 1952.

τὴν διεύθυνση καὶ ὑπὸ τὶς διαταγὰς τῆς»⁽²⁾).

2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟΤΟΝΙΑ; ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΕΝΟΣ ΟΡΙΣΜΟΥ

Ἄνωτέρω ἐγένετο λόγος περὶ ὁμοιομορφίας καὶ περὶ μονοτονίας κατὰ τὴν διεκπεραίωση μίας ἐργασίας. Πότε ὁμως δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμε μίαν κατάσταση μονότονη; Γενικῶς θὰ χαρακτηρίζαμε μίαν περίσταση μονότονη, ὅταν παρουσιάξῃ πολὺ λίγες ἀλλαγές ἢ σχεδὸν καμμία. Ἐπίσης μονότονη περίπτωση δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμε καὶ τὴν ἀπαίτηση νὰ ἐκτελεῖται κάτι διαρκῶς καὶ ἀμετάβλητα ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Τὸ ἴδιον ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ ὅταν προβάλλεται ἡ ἀξίωση τῆς συνεχοῦς ἀντιδράσεως ἐπὶ ἐνὸς ἐρεθισμοῦ μὲ τὸν αὐτὸν τρόπο. Ἔτσι ὀδηγεῖται ὁ ἄνθρωπος σὲ μίαν πτώση τῶν ψυχοπνευματικῶν του ἱκανοτήτων καὶ μάλιστα τῆς ψυχικῆς ἐπαγρυπνήσεως. Ἐμφανίσεις συμπτωμάτων κοπῶσεως καὶ κορεσμοῦ τοῦ ἐργαζομένου ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἄγνωστα οὔτε ἀσυνήθιστα εἰς τὴν μονότονη κατάσταση. Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα τῆς κοπῶσεως, τοῦ κορεσμοῦ καὶ τοῦ ὑπερκορεσμοῦ δὲν θὰ ἐξετασθοῦν ἐδῶ.

Ἡ ψυχολογικὴ ἔρευνα τοῦ ἐργοστασίου ἐγκαίρως διέκρινε, ὅτι τὰ ψυχικὰ αἷτια τῆς μονοτονίας παίζουν σημαντικώτατον ρόλον στὴν γένεση, ἀνάπτυξη καὶ σταθεροποίησίν τῆς. Πολλές ἔρευνες καὶ πειραματικὲς μελέτες διενεργήθησαν ἀπὸ πρωτοπόρους τῆς ψυχολογίας τοῦ ἐργοστασίου πρὸς ἐπακριβῆ καθορισμὸν τῶν αἰτίων τοῦ βιώματος τῆς μονοτονίας, τῶν ἀντικτύπων τῆς, τῆς ἐπιδράσεώς τῆς στὴν ὅλη ψυχοπνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου κ.λ.π. Καὶ σήμερα ἀκόμα ἐξετάζεται καὶ μελετᾶται τὸ πρόβλημα τῆς μονοτονίας. Νέες πληροφορίαι περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν συνανθρωπίνων ἐσωεργοστασιακῶν σχέσεων προσετέθησαν εἰς τὸν τρόπο ἐρεύνης τοῦ θέματος μονοτονία. Ἐνας νέος δρόμος ἀνοίγεται

διὰ τὴν ἔρευνα. Τὸ πρόβλημα ἐξετάζεται πλέον καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν ἐσωεργοστασιακῶν κοινωνικῶν συμβάντων. Ὁ ἐργάτης δὲν εἶναι μίαν μηχανή, πολὺ περισσότερο μίαν μεμονωμένη καὶ ἀποκομμένη μηχανή, ἀλλὰ μίαν προσωπικότητα. Ἡ ἀποδοτικότης του δὲν ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντες. Ὁ ψυχοπνευματικὸς του κόσμος μὲ τὶς ἀνάγκες του δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῆται. Ὁ ἐργάτης εἶναι ἀνθρώπινη ὑπαρξή, εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Μέλος τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Συγχρόνως ὁμως εἶναι καὶ μέλος μιᾶς ομάδος, τῆς ομάδος συνεργατῶν τοῦ στοῦ ἐργοστάσιου. Τὸ κοινωνικοψυχολογικὸν στοιχεῖον, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς δυναμικῆς ψυχολογίας, εἶναι τὸ νέον εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς μονοτονίας⁽³⁾. Μετὰ ἀπὸ αὐτά, ἄς προσπαθῶμε νὰ φέρομε στὴν ἔκθεσίν μας αὐτὴ τοὺς ἐπικρατέστερους ὁρισμοὺς τῆς μονοτονίας, οἱ ὁποῖοι συναντῶνται εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἐργοστασίου. Γιὰ τὸν Ach μονοτονία εἶναι «μὴ κατάσταση ἀδιακρίτου ἀδιαφορίας τῆς ψυχικῆς διαθέσεως, ἢ ὅποια εὐκόλως μετατρέπεται εἰς μίαν κατάσταση ὀνειροπολήσεως καὶ τελικῶς ὕπνου»⁽⁴⁾. Ἡ ψυχικὴ αὐτὴ κατάσταση ἐμφανίζεται κυρίως, ὅταν ἡ ἐργασία ἢ ἡ ὀποιασδήποτε μορφῆς ἀπασχόληση δὲν προσελκύουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἐκτελοῦντος αὐτὴν ἢ τοῦ ἐργάτου. Πολὺ εὐστοχώτερος δύναται νὰ θεωρηθῆ ὁ ὁρισμὸς τῆς μονοτονίας, ὁ ὁποῖος δίδεται ἀπὸ τὸν Bartenwerfer. Τὸν ὁρισμὸν αὐτόν, ὡς τὸν πλέον κατὰ τὴν γνώμην μου ἀνταποκρινόμενον, θὰ χρησιμοποιήσωμε καὶ σὰν θάση τῆς ὅλης ἐργασίας. «Μονοτονία εἶναι ἡ κατάσταση τῆς ἐλαττωθείσης

(3) Σχετ. βλ. Friedmann, G.: Die Zukunft der Arbeit, Köln 1953. Michel, E.: Sozialgeschichte der industriellen Arbeitswelt, Frankfurt/a. M., 1947. Miller, D. C. and Form, W. H.: Industrial Sociology, N. Y., 1951. Galbraith J. K.: The new industrial State, 1967. Brown, J. A. C.: The Social Psychology of Industry.

(4) Ach, N.: Analyse des Willens, Berlin 1935. Σχετ. βλ. καὶ Mierke, K.: Wille und Leistung, Göttingen 1955.

(2) G. Friedmann: Der Mensch in der mechanisierten Produktion, Köln 1952.

παύση νά είναι μονότονη. Μετά πάροδον ανάλογου χρόνου άποκαθίστανται έντελώς και οί δύο ίκανότητες τής άποδόσεως και τής αντίδράσεως.

Ο περιορισμός ή ή διακοπή τής μονοτόνου εργασίας δέν άποκλείει τήν κόπωση. Η διαφορά είναι, πώς ή κόπωση παραμένει έντός τών όρίων, δέν έπιταχύνεται ή έμφάνιση και έκδήλωσή της και δέν αύξάνεται κατακορύφως. Η έπίδραση τής μονοτόνου εργασίας έπί τής σωματικής ή πνευματικής κοπώσεως — ανάλογως τής διεξαγομένης εργασίας — του εργαζομένου άτόμου είναι μεγάλη. Αυτό έχει αντίκτυπο έπί τών έργοστασιακών άτυχημάτων και έπί τής ποιοτικής παραγωγής. Έργοστάσιον, πού παρουσιάζει μεγάλον άριθμόν άτυχημάτων δέν έχει προσέξει, όσον πρέπει, τήν κόπωση, τήν μονοτονία και τις έσωεργοστασιακές σχέσεις τών εργαζομένων εις αυτό άτόμων. Άπαραίτητη είναι ή συνεργασία τών ύπευθύνων του έργοστασίου με τόν ψυχολόγο, για τήν λήψη τών άναγκαίων μέτρων.

Η μονότονη και όμοιόμορφη εργασία άποτελεϊ κίνδυνο για τόν εργαζόμενον άνθρωπο και κατά συνέπειαν και γι' αυτό τó έργοστάσιο, τó όποιον τόν άπασχολεί. Κατάργηση τής μονοτόνου εργασίας είναι άδύνατη. Άνεφέρθησαν όμως προτάσεις τών όποίων ή έφαρμογή, χωρίς άμφιβολία, συντελεϊ εις τόν περιορισμόν τών βιωμάτων μονοτονίας. Γιατί πρέπει όμως νά περιορισθοϋν τά βιώματα μονοτονίας; Από τά μέχρι έδω γραφέντα καθίσταται φανερόν. Έν τούτοις συγκεφαλαιώνοντες θά έπιχειρήσουμε νά τά αναφέρουμε, έστω και μονολεκτικώς:

α) Άπόδοση. Μείωση τής άποδόσεως ή έλαττωματική ποσοτική άπόδοση καθιστά τó έργοστάσιον άνίκανο νά συναγωνισθή, εις τόν χώρον τής έλεύθερης άγοράς, τά άλλα έργοστάσια.

β) Ποιότης. Άπαραίτητη θάση και προϋπόθεση για τήν έπιθίωση μιάς βιομηχανικής μονάδος είναι ή ποιότης τών παραγομένων άγαθών. Η ποιότης όμως ύποφέρει και χειροτερεύει, όταν ό συντελών εις τήν παραγωγήν του βιο-

μηχανικού άγαθού άνθρωπος κατέχεται από τήν μονοτονία.

γ) Έργατικά άτυχήματα. Τó άτύχημα στον έργοστασιακό χώρο καθιστά τόν ειδικευμένον εργάτη άνίκανο πρòς διεκπεραίωση μιάς εργασίας. Αυτό έχει αντίκτυπο εις τήν παραγομένη ποσότητα, στο κόστος δηλαδή του παραγομένου άγαθού. Τά αίτια τών άτυχημάτων κατά τήν διάρκειαν τής εργασίας είναι κατά ¼ ψυχικά, όπως σχετικές έρευνες άποδεικνύουν. Ένα σημαντικό ρόλον μεταξύ τών ψυχικών αιτίων παίζει τó βίωμα μονοτονίας.

δ) Έκλογή. Υπάρχουν εργασίες, οί όποιες πρέπει νά εκτελούνται άποκλειστικά και μόνον από άτομα, πού δέν ύποφέρουν πολύ από τήν όμοιομορφία και τήν μονοτονία. Συνέπεια αυτού είναι ό τονισμός και ή ύπογράμμιση τής σπουδαιότητος, τήν όποιαν έχει ή έκλογή του καταλλήλου έπαγγέλματος και ή μελέτη τών εργασιακών και έπαγγελματικών άπαιτήσεων.

ε) Έσωτερική σύγκρουση. Τó βίωμα τής μονοτονίας προϋποθέτει πάντοτε μίαν έσωτερική σύγκρουση. Ο ύπεύθυνος προσωπικού του έργοστασίου έχει ύποχρέωση, χάριν τής προσωπικότητος του εργαζομένου ανθρώπου και σάν ένδειξη σεβασμού πρòς αυτήν, νά βοηθήση τó εργαζόμενο άτομο νά άπαλλαγή από αυτήν.

στ) Σχέσεις εργαζομένων μεταξύ τους και με διευθύνοντας. Η ψυχική κατάσταση του κατεχομένου από τήν μονοτονία εργάτου διαταράσσει τις άρμονικές σχέσεις. Τó έργοστάσιο στηρίζεται, σάν τόπος παραγωγής βιομηχανικών άγαθών και σάν κοινωνικόν σύνολον ιδιαιτέρας μορφής, εις τήν όμαλότητα και τήν άρμονικότητα τών συνανθρωπίνων σχέσεων. Η εϋρυθμη λειτουργία γίνεται δύσκολη, εάν διαταραχθοϋν οί σχέσεις αυτές.

Έλπίζεται ότι με τά αναφερθέντα, τά όποια δέν κλείνουν θεβαίως τó όλον θέμα, νά δοθή μία θοήθεια για τήν όρθή αντιμετώπιση του προβλήματος τής μονοτονίας.

4. ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΠΡΟΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΝ ΤΩΝ ΒΙΩΜΑΤΩΝ ΜΟΝΟΤΟΝΙΑΣ

Τὸ φαινόμενον τῆς μονοτονίας δὲν παρουσιάζεται πάντοτε εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν γιὰ κάθε εἶδος ἐργοστασιακῆς ἐργασίας. Ἐπίσης δὲν ἀντιδρῶν ὄλοι οἱ ἐργαζόμενοι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον στὸν μονότονον ρυθμὸ ἐργασίας. Ἡ ἀνταπόκριση πρὸς τοὺς ἐρεθισμοὺς τῆς μονοτονίας εἶναι ἀτομικῶς διάφορος. Ὑπάρχουν ἄτομα, τὰ ὁποῖα ὀλίγον ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν μονότονην κατάστασιν ἢ σχεδὸν καθόλου. Ἀντίθετα ὅμως συναντοῦμε ἐργαζομένους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι δὲν «ἀντέχουν» οὔτε καὶ γιὰ λίγο χρονικὸ διάστημα τὴν μονοτονίαν. Σύμφωνα μὲ ὠρισμένες ἐρευνες καὶ παρατηρήσεις διακρίνονται ἀντιστρόφως ἀνάλογες σχέσεις μεταξὺ βαθμοῦ νοημοσύνης καὶ μονοτονίας⁽⁸⁾. Ὅσο μεγαλύτερο βαθμὸ νοημοσύνης καὶ περισσότερες ἰκανότητες ἔχει ἓνα ἄτομον, τόσο περισσότερο ἀδύνατη γίνεται ἡ ἀπασχόλησί του σὲ μονότονον περιβάλλον. Ἀντίθετα, ἄνθρωποι μὲ χαμηλὴ νοημοσύνη καὶ ὀλίγα προσόντα δὲν αἰσθάνονται νὰ πιέζονται ἀπὸ τὴν μονοτονίαν. Θὰ ἐπιτραπῇ ἐδῶ νὰ δοθῇ μία περιληπτικὴ ψυχολογικὴ ἐρμηνεία τῆς διαπιστώσεως αὐτῆς. Τὸ νοήμον ἄτομον ἔχει ἀπαιτήσεις καὶ ἀξιώσεις σχετικὰ μὲ τὴν ψυχοπνευματικὴν του ἰκανοποίησιν. Ἡ μονότονη ἐργασία δὲν παρέχει καμμία εὐχαρίστησιν ἢ ἰκανοποίησιν. Ὁ ὀλιγώτερον νοήμων ἄνθρωπος εὐχαριστεῖται καὶ ἰκανοποιεῖται εὐκολώτερα. Οἱ ἀξιώσεις του εἶναι περιορισμένες. Δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολή, ἐὰν λέγαμε, ὅτι ἡ μονότονη ἐργασία προκαλεῖ ἓνα βίωμα ἀηδίας καὶ ἀποστροφῆς. Ὁ ἄνθρωπος μὲ μικρὸ βαθμὸν νοημοσύνης δὲν ζῆ τόσο ἔντονα τὴν ἀποστροφή, ὅσον τὸ ἄτομον μὲ μεγαλύτερον βαθμὸν νοημοσύνης. Αὐτὴ ἡ διαπίστωσις τῆς ψυχολογικῆς ἐ-

ρεύνης ὀφείλει νὰ διατηρῆται πάντοτε εἰς τὴν μνήμη τοῦ ἀσχολουμένου μὲ τὸ προσωπικὸν ἑνὸς ἐργοστασίου. Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ θεθαίως εἶναι πολὺ γενικῆς μορφῆς. Οἱ ἐρευνες γιὰ τὴν διαφοροποίησιν τῆς συνεχίζονται.

Μία σημαντικὴ ἀποψη εἶναι τοῦ Sismondi. Μὲ τὴ σύγχρονη κατανομή τῆς ἐργασίας καὶ τὸν τρόπον διεξαγωγῆς τῆς ἔχει χάσει ὁ ἄνθρωπος «τόσο σὲ νοημοσύνη, σωματικὴ δύναμιν, ὑγείαν καὶ εὐθυμίαν, ὅσον ἔχει κερδίσει σὲ δυνατότητα παραγωγῆς μέσων πλουτισμοῦ. Ἡ ψυχὴ ἀναπτύσσεται μόνον εἰς τὴν ἐναλλαγὴν τῶν δράσεών της»⁽⁹⁾. Ἡ θέση αὐτὴ τοῦ Sismondi στηρίζεται μᾶλλον περισσότερο τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεισὰ γενικὴ διαπίστωσις. Μία ἄλλη πλευρὰ τοῦ θέματος τῆς μονοτονίας τονίζει ὁ Bartenwerfer: «Γιὰ τὴν μονότονην ῥοὴν τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι ἱκανοὶ οἱ ἄνθρωποι μὲ μικρὸν βαθμὸν προσαρμοστικότητος στὰ δεδομένα τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ ἄνθρωποι, ποὺ δὲν εἶναι γενικῶς εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν ζωὴν»⁽¹⁰⁾.

Ἡ μονοτονία ὅμως θὰ πρέπει, ἂν ὄχι νὰ ἐξαφανισθῇ, τοῦλάχιστον νὰ περιορισθῇ. Ἡ παραγωγή τῆς βιομηχανικῆς μονάδος ἀπαιτεῖ αὐτὴν τὴν ἐλάττωσιν καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς μονοτονίας. Πολὺ περισσότερο ὁ ἐργαζόμενος ἄνθρωπος χρειάζεται βοήθειαν γιὰ νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν μονοτονίαν μὲ ὅλες τὰς συνέπειάς της, οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ ἔχουν καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὴν ψυχικὴν ὑγείαν τοῦ ἀτόμου, ὅπως ἦδη ἀνωτέρω ἐτονίσθη.

Πῶς δύναται νὰ καταπολεμηθῇ ἡ μονοτονία; Ποῖα μέσα ἔχει στὴν διάθεσίν του ὁ εἰδικός, ὁ ψυχολόγος τῆς ἐργασίας, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἐργαζόμενον εἰς τὸν ἐργοστασιακὸν χῶρον συνάνθρωπον; Ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὴν παραγωγή μιᾶς βιομηχανικῆς μονάδος, ποτὲ δὲν θὰ φέρῃ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιδιώκει, ἐὰν δὲν συνεργασθῇ μὲ

(8) Σχετ. βλ. Carrard, A.: *Praktische Einführung in Probleme der Arbeitspsychologie*, Zürich 1949. Tiffin, I.: *Industrial Psychology* N. Y. 1952. Gubser, A.: *Monotonie im Industriebetrieb* 1968.

(9) Sismondi in Friedmann, G.: *Der Mensch ...* S. 131.

(10) Bartenwerfer, H.: *Über die Auswirkungen einförmiger Arbeitsvorgänge* *Marb. Ges. z. Bef. d. ges. Naturwiss.* 80, 1. 1957.

τόν ψυχολόγον. Ἡ ἀπόδοση, ποιοτική καὶ ποσοτική, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τόσον πολλοὺς ἐσωψυχικούς καὶ ψυχοκοινωνικούς παράγοντες, ὥστε νὰ εἶναι ἀπαραίτητη ἢ βοήθεια τῆς ψυχολογικῆς ἐρεύνης — εἰδικώτερα τῆς ψυχολογίας τοῦ ἐργοστασίου — γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τοῦ ἐργοστασίου.

Ὁ Bartenwerfer προτείνει τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ μειωθῆ ἡ μονοτονία. Οἱ προτάσεις πρὸς ἀκολουθοῦν, στηρίζονται κατὰ κύριον λόγον στὸν Bartenwerfer. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἐφαρμόζονται χωρὶς μελέτη καὶ ἀκριβῆ γνώση τῆς συγκεκριμένης μονοτονίου ἐργασίας. Ὁμοίως γνωστὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος κάθε ἀπασχολουμένου μὲ αὐτὴν τὴν μονότονον ἐργασίαν ἀτόμου. Διάγνωση, ἐφαρμογὴ κ.λ.π. ἀνήκουν στὰ χέρια τοῦ εἰδικοῦ, τοῦ ψυχολόγου, γιὰ νὰ ὑπάρχουν ἀποτελέσματα θετικά.

α) Ἡ ἐκλογή τοῦ καταλλήλου προσώπου γιὰ τὴν διεκπεραίωση τῆς μονοτονίου ἐργασίας ἀποτελεῖ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὸν περιορισμὸ τῶν δυσμενῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μονοτονίας. Γενικῶς πρέπει νὰ ἀποφεύγεται ἡ χρησιμοποίησις σὲ μονότονες ἐργασίες ψυχονευρωτικῶν, ψυχοπαθῶν προσωπικοτήτων, ψυχωτικῶν καὶ γενικῶς ἀτόμων πασχόντων ἀπὸ διάφορες παθήσεις τοῦ νευρικοῦ πλέον συστήματος. Δὲν πρέπει θεβαίως τὰ ἄτομα αὐτὰ νὰ μείνουν χωρὶς ἐργασία. Θὰ ἀποδώσουν ὅμως περισσότερο καὶ χωρὶς κινδύνους σὲ ἄλλα εἶδη ἐργασίας, καλλίτερα ἀρμόζοντα στὶς δυνατότητές τους⁽¹¹⁾.

β) Ἡ δημιουργία παραλλήλων τμημάτων μὲ ἀλλαγές κινήσεως συντελοῦν ἐπίσης στὴν ὑπερνίκηση τῆς μονοτονίας. Ὁμοίως ἡ ἐκπαίδευση τῶν ἐργατῶν⁽¹²⁾ σὲ συγγενικά ἢ παρόμοια μηχανήματα προσφέρει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ μίαν σημαντικὴν βοήθεια γιὰ τὴν καταπολέ-

μηση τῶν δυσχερειῶν ποὺ παρέχει ἡ μονότονη ἐργασία.

γ) Χρονικὴ ἐναλλαγὴ κατόπιν ἐπιταμένους καὶ συστηματικῆς μελέτης, τῆς ἐκτελέσεως συγγενῶν μονοτόνων ἐργασιῶν ἀποτελεῖ ἕνα σημαντικὸν βοήθημα γιὰ τὴν μείωση τῆς μονοτονίας.

δ) Οἱ κανονικῶς τοποθετημένες παύσεις τῆς ἐργασίας, ἐπίσης κατόπιν μελέτης, ἐξυπηρετοῦν τὴν διάθεση τοῦ ἐργαζομένου ἀτόμου νὰ ἀμυνθῆ κατὰ τῆς μονοτονίας.

ε) Κάθε εἶδος μονοτόνου ἐργασίας παρέχει πάντοτε τὴν δυνατότητα δημιουργίας συμπληρωματικῶν μικροαπασχολήσεων. Μὲ αὐτὲς δὲν ἐπιδιώκεται μεγαλύτερη ἀπόδοση, πρῶγμα θεβαίως ποὺ δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ ἡ ἀπόσπαση ἀπὸ τὴν μονότονη ἐργασία. Ὁ ἐργαζόμενος ἄνθρωπος «σπάζει» ἔτσι τὸν «κλοιὸ» τῶν μονοτόνων βιωμάτων.

στ) Ἐγγράφη ἀνωτέρω, ὅτι οἱ μονότονες ἐργασίες δὲν παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἐλκύουν τὴν προσοχὴ τοῦ ἀπασχολουμένου. Ἀπαραίτητον εἶναι ἡ παροχὴ καὶ ἡ δημιουργία κινήτρων, ὥστε νὰ διατηρῆται «ζωντανὸν» καὶ ἄγρυπνον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἐργαζομένου σὲ μίαν μονότονη ἐργασία.

ζ) Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται, ὅτι ἡ κίνησις εἶναι ἕνα χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ζῶντος ἀνθρώπου. Ἀναγκαῖον εἶναι νὰ παρέχονται εἰς τὸν ἐργαζόμενον ἄνθρωπον δυνατότητες κινήσεων, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἀποβαίη εἰς θάρος τῆς ποιοτικῆς καὶ ποσοτικῆς παραγωγῆς καὶ ἀποδόσεως.

η) Ἡ θερμοκρασία τοῦ χώρου εἰς τὸν ὁποῖον ἐκτελεῖται ἡ ἐργοστασιακὴ ἐργασία θὰ πρέπει νὰ μὴ ἐνισχύη καὶ ὑποβοηθῆ τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον τῆς μονοτονίας. Πολλὲς περιπτώσεις θὰ παρουσιασθοῦν κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ θερμοκρασία ὀφείλει νὰ κυμαίνεται, πρὸς ὄφελος τοῦ ἐργαζομένου ἀνθρώπου. Ὁ ἐργάτης τὸ αἰσθάνεται αὐτὸ σὰν ἀνάγκη καὶ θὰ τὸ ζητήσῃ. Ὁ ἐργοδότης πρέπει νὰ εἰσκακοῦσῃ αὐτὴ τὴν παράκληση τῶν συνεργατῶν του. Δὲν εἶναι περιττὸ ἕξοδο. Εἶναι ἀπαραδέκτον γιὰ τὴν ἀν-

(11) Σχετικὰ μὲ τὴν σημασίαν τῆς ἐκλογῆς τοῦ καταλλήλου ἀνθρώπου γιὰ τὰ διάφορα εἶδη ἐργοστασιακῆς ἐργασίας βλ. καὶ Γ. Α. Κωστάκη: Ἡ ἐκλογή τοῦ ἐργάτου. Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», σ. 311, Μάιος 1970.

θρώπινη προσωπικότητα ή εργασία σε χώρους με ακατάλληλη θερμοκρασία. Ίδιαίτερα ή για «λόγους οικονομίας» μειωμένη θέρμανση τὸν χειμῶνα θὰ φέρη μεγαλύτερη ζημίαν ἀπὸ τὴν «οικονομίαν τῶν καυσίμων».

5. ΣΑΝ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἐκβιομηχανισμὸς δὲν σημαίνει ἀπλῶς καὶ μόνον δημιουργία βιομηχανικῶν μονάδων, ἱκανῶν νὰ καλύψουν τὴν ἐγχώρα ἀγορά. Τὸ ἐργοστάσιο δὲν εἶναι ἕνα εὐκόλο καὶ γρήγορον μέσον πλουτισμοῦ. Ἡ ἀνάγκη ἐπιβίωσης τῆς βιομηχανικῆς μονάδος — κάθε βιομηχανικῆς μονάδος — εἶναι μεγάλη. Καὶ αὐτὸ ὄχι μόνον γιὰ τοὺς ἐργαζομένους καὶ τὴν ἀνύψωση τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐκβιομηχανιζομένης χώρας, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἐπενδύει τὰ χρήματά του στὸν χῶρο τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας. Μόνον ἡ μεγάλη καὶ ποιοτικῶς ἀρίστη παραγωγή ἀγαθῶν, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ χαμηλὸν κόστος παραγωγῆς, θὰ βοηθήσῃ τὴν βιομηχανικὴ

μονάδα νὰ συναγωνισθῇ τὶς ὑπάρχουσες. Χρειάζεται ὅμως μελέτη τῶν προβλημάτων τῶν ἐργαζομένων στὴν βιομηχανίαν ἀνθρώπων καὶ ἀνάλογη προσπάθεια ἐπιλύσεώς των.

Ἡ ἑλληνικὴ βιομηχανία εὐρισκομένη σὲ ἀνάπτυξη, ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὰ πορίσματα τῆς ψυχολογικῆς ἐρεῦνης πρὸς ὄφελός της. Ἄλλοι ἔχουν ἤδη ἀσχοληθῆ μετὰ τὴν προβληματικότητα τῆς ἐργοστασιακῆς ἐργασίας καὶ ἔχουν ἐξαγάγει τὰ συμπεράσματά τους. Δὲν ἀπομένει στὴν ἑλληνικὴ βιομηχανία παρὰ μὲ τὴν βοήθεια τῶν εἰδικευμένων ἐπιστημόνων νὰ μεταφέρῃ καὶ νὰ προσαρμόσῃ στὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα τὰ πορίσματα τῆς ψυχολογίας τοῦ ἐργοστασίου. Ἔτσι πιστεύεται, ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ θὰ παρασχεθῇ μία θετικὴ βοήθεια στὸν ἐργαζόμενο στὴν βιομηχανία συνάνθρωπο γιὰ νὰ ὑπερπηδῆσῃ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς μονοτονίας καὶ νὰ ἀποφύγῃ τοὺς καταστρεπτικὸς γιὰ τὴν ψυχοπνευματικὴ του ὑγεία κινδύνους.

Γ. Α. ΚΩΣΤΑΚΗΣ

(12) Σχετ. βλ. καὶ Γ. Α. Κωστάκης: Μετεκπαίδευσις ἐργαζομένων. Περιοδικὸν «Ἄκτινες», τ. 312, Ἰούν. 1970.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΡΟΥΤΙΤΣΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

(Κατά μετάφρασιν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ: Σόλωνος Γ. Νινίκα).

Ὁ Νικόλαος, Μητροπολίτης Κρουτίτσας, ὑπῆρξε διακεκριμένος Ἱεράρχης τῆς Ρωσικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἦτο ὑπεύθυνος ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας. Ἐξέτιμᾶτο μεγάλως καὶ εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἦτο, μετὰ τὸν Πατριάρχην Ἀλέξιον, ἡ δευτέρα προσωπικότης τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐθεωρεῖτο βέβαιον ὅτι θὰ τὸν διεδέχето. Τὸ Σοβιετικόν καθεστῶς ὅμως, λόγῳ τῆς σταθερότητος τῶν ἀρχῶν του, δὲν τὸν συνεπάθει. Ὁ θάνατός του ὑπῆρξε μυστηριώδης. Ἄκων ὠδηγήθη εἰς Νοσοκομεῖον τῆς Μόσχας, ὅπου μετὰ ὀκτῶ ἡμέρας «ἀπέθανε», παρουσία μόνον μιᾶς ἰατροῦ. Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ρωσίας πιστεύουν ὅτι ἐξωντώθη ἀπὸ τοὺς κομμουνιστάς.

Ὁ Μητροπολίτης Νικόλαος, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὑπῆρξε καὶ διάσημος ἱεροκῆρυξ. Δηρῶσειόμεν ἐν μεταφράσει ἓνα ἐκ τῶν λόγων του.

Σ. Γ. Ν.

«Εἰρήνη ὑμῖν!»

Ἄκουτε αὐτὴν τὴν ὥραιαν προσφώνησιν τὴν ὁποῖαν ἡ Ἁγία Ἐκκλησία σᾶς ἀπευθύνει πολλὰς φορές, τόσοσιν κατὰ τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἑσπερινοῦ, ὅσον καὶ τῆς Θείας Λειτουργίας, καὶ τὴν ὁποῖαν μάλιστα συνοδεύει μετὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ ἱεροουργοῦντος ἐπισκόπου ἢ ἱερέως.

Ποία εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ εἰρήνη τὴν ὁποῖαν μᾶς εὔχεται ἡ Ἁγία Ἐκκλησία; Ποία εἶναι ἡ εἰρήνη τὴν ὁποῖαν, μετὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ ἱερέως, μεταδίδει εἰς τὰς ψυχὰς μας;

Σᾶς εὔχεται ἐκείνην τὴν εἰρήνην τὴν ὁποῖαν ἔψαλλαν οἱ ἄγγελοι εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, οἱ ἄγγελοι ποὺ παρουσιάθησαν ὄλως ἐξαφνικὰ εἰς τοὺς ἐκπλήκτους ποιμένας: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας» (Λουκᾶ 2, 14).

Σᾶς εὔχεται αὐτὴν τὴν εἰρήνην τὴν ὁποῖαν ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστὸς ἔδωσεν εἰς τοὺς μαθητάς Του, κατὰ τὴν συνομιλίαν ποὺ εἶχε μαζί των μετὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον, τὴν παραμονὴν τοῦ θανάτου Του: «Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρή-

νην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν» (Ἰωάννου 14, 27). Ἀφήνει νὰ κατέλθῃ εἰς τὰς καρδίας μας αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ εἰρήνη τὴν ὁποῖαν ὁ Ἄναστας Κύριος ἠύχθη εἰς τοὺς Ἀποστόλους, τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεώς Του, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Θωμᾶ, καὶ τὴν ὀγδόην ἡμέραν, παρουσία τοῦ Θωμᾶ: «Εἰρήνη ὑμῖν» (Ἰωάννου 20, 19).

Καὶ τώρα ἄς διερωτηθῶμεν:

Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἡ εἰρήνη τὴν ὁποῖαν ὁ Κύριος ἄφησεν ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν στιγμήν ποὺ τὰ κράτη ἐγείρονται ἐναντίον ἄλλων κρατῶν καὶ τὰ ἔθνη ἐναντίον ἄλλων ἐθνῶν; Τὴν στιγμήν ποὺ οἱ σεισμοί, αἱ καταγίδες, αἱ ἐπιδημῖαι εἶναι φαινόμενα καθημερινά, ἐνῶ πάσης φύσεως θλίψεις, κακουχία καὶ ἀσθένειαι, εἰς τὸν ἀτομικὸν τοῦ καθενὸς βίον, ἐρχονται ἐναντίον μας ὡς ἄγρια θηρία ἔτοιμα νὰ μᾶς καταβροχθίσουν; Ποῦ εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ εἰρήνη τὴν ὁποῖαν ὁ Θεὸς ἐνομοθέτησε καὶ ἄφησεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους;

Ἄς φαντασθῶμεν, ἀγαπητοί, μίαν φοβερὰν καταγίδα εἰς τὸ μέσον τοῦ Ὁκεανοῦ. Τὰ κύματα διαδέχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, ὑψώνονται ὡσάν τεῖχος καὶ κρύβουν τὸν ὀρίζοντα. Ὁ θόρυβος, ὁ πάταγος ποὺ προ-

καλεί τὸ λυσσασμένον κῆμα εἶναι τρομερός. Καὶ ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ μᾶζα τοῦ νεροῦ, μέχρι τὰ βάθη τοῦ Ὁκεανοῦ, ἔχει τεθῆ εἰς κίνησιν, ὅτι ταράσσεται ὅλος ὁ Ὁκεανὸς κινούμενος ἀπὸ τὴν μανίαν τῆς θυέλλης αὐτῆς. Ἀλλά... αὐτὸ δὲν εἶναι παρὰ ψευδῆς ἐντύπωσις. Εἰς τὴν πραγματικότητα κινεῖται μόνον ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Ὁκεανοῦ, ἐνῶ εἰς τὰ βάθη αὐτοῦ βασιλεύει ἡ ἡσυχία καὶ ἡ ἀπόλυτος σιωπὴ, διότι ἐκεῖ ὁ θόρυβος καὶ ἡ ταραχὴ τῆς καταγιγίδος δὲν φθάνουν ποτέ.

Ἡ ἀκόμη ἂν θέλετε σᾶς παρουσιάσω μίαν ἄλλην εἰκόνα: Μέσα εἰς τὴν στενὴν κοιλότητα μιᾶς γέρικης βελανιδιάς εὐρίσκειται ἡ φωλιά μερικῶν μικρῶν πουλιῶν. Μέσα εἰς τὴν φωλιάν εἶναι τὰ πουλάκια. Μία μεγάλη καταγιγίδα ξεσπᾷ εἰς τὸ δάσος: τὰ δένδρα κούβουν πρὸς τὰ κάτω, βρέχει καταρρακτωδῶς, αἱ ἀστραπαὶ βροντοῦν καὶ σείουν τὴν γῆν.

Λοιπὸν, ἡ ἀγρία αὐτὴ καταγιγίδα δὲν ἐνοχλεῖ καθόλου τὰ μικρὰ πουλάκια, τὰ ὁποῖα εἶναι κρυμμένα κάτω ἀπὸ τὰ φιλόξενα καὶ ζεστὰ περᾶ τῆς μητέρας των. Δὲν αἰσθάνονται καθόλου τὸ κακὸ ποῦ μαίνεται ἀπ' ἔξω καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ κοιμῶνται ἡσυχά εἰς τὴν μικρὰν μαλακὴν φωλιάν των, θεωμαινόμενα ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν μετ' τὸ σῶμα τῆς μητέρας των.

Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποῖαν ἔφερεν ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός, δὲν εὐρίσκειται εἰς τὴν γῆν αὐτὴν. Ὁ Κύριος προεῖπε καθαρὰ εἰς τὸν κόσμον τὸς πολέμους τοῦ ἐνὸς ἔθνους ἐναντίον τοῦ ἄλλου, τῆς μιᾶς βασιλείας ἐναντίον τῆς ἄλλης (Ματθαίου 24, 7), καὶ τὰς θλίψεις τοῦ καθενὸς ἀνθρώπου, ἀναποφεύκτους εἰς τὸν ἐπίγειον αὐτὸν βίον. «Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε» (Ἰωάννου 16, 35). Ἀλλὰ εἶναι Αὐτὸς ὁ Ἰδιὸς πάλιν ποῦ μᾶς λέγει: «Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. 18, 36) ἢ ἀκόμη: «Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ἡμῶν ἐστὶ» (Λουκᾶ 17, 21).

Ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ εἶναι μία ἀπὸ τὰς ιδιότητες τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπάρχει ἐκεῖ ὅπου αὐτὴ κυριαρχεῖ: μέσα μας, μέσα εἰς τὴν καρδίαν μας, μέσα εἰς κάθε ψυχὴν πραγματικὰ χριστιανικὴν. Ἡ εἰρήνη ἡ ὁποία ἐδόθη ἀπὸ τὸν Σωτῆρα εἰς τὴν ἀνθρωπότητα εἶναι, πρωτίστως, ἡ

εἰρήνη μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ εἰρήνη τῆς ψυχῆς ποῦ ἀγαπᾷ τὸν Κύριον καὶ Τοῦ εἶναι ἀφωσιωμένη. Ἡ εἰρήνη αὐτὴ μένει εἰς τὴν καρδίαν ἐκείνην εἰς τὴν ὁποῖαν δὲν ὑπάρχει μεμψιμοιρία ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν καρδίαν ποῦ δέχεται ὅλα ὅσα συμβαίνουν εἰς τὴν ζωὴν ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὸ χεῖρι τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐνεργήματα τῆς θελήσεως τοῦ Οὐρανίου Πατρὸς, μετ' ἐμπιστοσύνην πλήρη πρὸς Αὐτόν, μετ' ἑκείνην ἀπόλυτον νίκην ὑπακοῆν. «Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, Κύριε», αὐτὰ εἶναι τὰ λόγια μιᾶς πραγματικὰ καθαρᾶς καρδίας. Ἡ εἰρήνη αὐτὴ εἶναι τὸ γνῶρισμα κάθε ψυχῆς ποῦ εἶναι γεμάτη ἀπὸ εὐγνωμόνα ἀγάπην πρὸς τὸν Κύριόν της διὰ τὰς ἀναριθμήτους ἐνεργεσίας Του, εἰς κάθε ψυχὴν ποῦ εἶναι ἕξηνη πρὸς τὴν ἀχαριστίαν καὶ προπαντὸς πρὸς τὴν ἐγκληματικὴν ἀχαριστίαν πρὸς τὸν Θεόν, ἀχαριστίαν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ Ἰουδα. Δὲν ὑπάρχει ἡ εἰρήνη αὐτὴ εἰς τὴν ψυχὴν, ὅταν ὁ ἄνθρωπος πύπτων εἰς τὴν ἁμαρτίαν προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν ἑαυτόν του ὅτι αἱ ἁμαρτίαι ποῦ εἶναι κρυμμένα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους εἶναι κρυμμένα ὁμοίως καὶ ἀπὸ τὸν Θεόν· δὲν ὑπάρχει εἰρήνη ἀκόμη, ὅταν ὁ ἄνθρωπος, παραδιδόμενος μετ' ἐλαφρὰν καρδίαν εἰς τὴν κακίαν, προσπαθεῖ νὰ ξεγελάσῃ τὴν συνείδησίν του μετ' τὴν ψευδῆ ἰδέαν ὅτι ὁ Κύριος, λόγω τῆς μακροθυμίας Του, συγχωρεῖ τὰ πάντα, χωρὶς νὰ ἀπαιτῆ τὴν μετάνοιαν, καὶ δὲν καταδικάζει κανένα. Μετ' ἄλλα λόγια δὲν ὑπάρχει εἰρήνη, ὅταν ὁ ἄνθρωπος προσπαθῆ νὰ ξεγελάσῃ τὸν ἑαυτόν του, νὰ ξεγελάσῃ ἀκόμη καὶ τὸν Θεόν. Ἡ εἰρήνη γεμίζει μόνον τὴν ψυχὴν ἐκείνην ἡ ὁποία εἶναι ἀνοικτὴ, ἕως τὰ ἐσώτερα βάθη της, μπροστὰ εἰς τὸ παντέφορον βλέμμα τοῦ Θεοῦ, τὴν ψυχὴν ποῦ εἶναι καθαρὰ καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὴν κακίαν. Μετ' ἄλλα ἀκριβῶς τὴν ἁγίαν εἰρήνην ἀπέθνησκεν ὁ γέρον ἅγιος Συμεὼν: «Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλον σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμα σου ἐν εἰρήνῃ» (Λουκᾶ 2, 29).

Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ εἰρήνη μετ' τὴν ἰδίαν τὴν συνείδησίν μας. Ὡ! γνωρίζομεν, ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν Ἁγίων Γραφῶν, τὸν πρῶτον ἐκείνον δολοφόνον τῆς γῆς, τὸν Καῖν. Μετὰ τὴν διάπραξιν τοῦ ἐγκλήματός του, τῆς δολοφονίας τοῦ ἀδελ-

φρού του Ἄβελ, δὲν ἠμποροῦσε νὰ εὔρη ἀνάτανιν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ περιπλανᾶται μέχρι τῆς ὥρας τοῦ θανάτου του. «Οὐκ ἔστι χαίρειν, λέγει Κύριος, τοῖς ἀσεβέσι» (Ἡσαΐου 48, 22). Γνωρίζομεν ἐπίσης ἀπὸ τοὺς «Βίους τῶν Ἁγίων», τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τὰς ὁποίας ὑπέφερον αὐτοὶ πὸν ὑπῆρξαν εἰς τὸ παρελθὸν μεγάλοι ἁμαρτωλοὶ: ἡ Μαρία ἡ Αἴγυπτία πὸν ἦτο μία ἀνήθικος γυναῖκα, ὁ Βονιφάτιος πὸν ὑπῆρξε μέγας ἁμαρτωλὸς κ.ά. Αὐτοὶ κατεκαίοντο ἀπὸ τὸ πῦρ τῆς ἐνόχου συνειδήσεως, ἕως ὅτου εὔρον, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου, τὴν πλήρη συγχώρησιν, τὴν πλήρη παρηγορίαν ἀπὸ τοὺς ἠθικοὺς πόνους, τὴν αἰωνίαν εἰρήνην καὶ τὴν ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸν μετέπειτα βίον των.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ εἰρήνη τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς ἐν σχέσει μετὰ τὸν πλησίον του. Ἡ εἰρήνη αὕτη εἶναι ὁ θησαυρὸς ἐκεῖνου πὸν δὲν θέλει νὰ κάμη κακὸν εἰς τὸν πλησίον του, δὲν καλλιεργεῖ μέσα του τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐκδικήσεως ἢ τὸ αἰσθημα μίσους προσωπικοῦ, οὔτε τὴν μνησικακίαν διὰ τὰς προσβολὰς πὸν τοῦ ἔγιναν. Ἡ εἰρήνη εἶναι ὁ θησαυρὸς ἐκεῖνου τοῦ ὁποίου ἡ καρδιά δὲν κυριαρχεῖται ἀπὸ πνεῦμα καταδίκης τοῦ πλησίον, φθόνου, ζηλοτυπίας, ἐπάρσεως. Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη καὶ ἡ καρδιά ἡ ἀνοικτὴ εἰς τὸν πλησίον, ἰδοὺ ποία εἶναι ἡ πηγὴ μιᾶς εἰρήνης ἑσωτερικῆς, μιᾶς εἰρήνης βαθείας. «Οἱ πραεῖς... κατατροφῆσουσιν ἐν πληθει εἰρήνης» (Ψαλμ. 36, 12), μᾶς λέγει ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Χριστιανὸς ἔχει σαφῆ ιδέαν ἐκεῖνου πὸν πρέπει νὰ κάμη διὰ νὰ κερδίσῃ μίαν τέτοιαν εἰρήνην.

Γνωρίζομεν πράγματι ὅτι ὁ Θεὸς μας εἶναι «Θεὸς εἰρήνης» (Α' Κορινθίους 14, 33) καὶ ὅτι «ὁ καρπὸς τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη» (Γαλάτας 5, 22). Ἐκεῖ ὅπου εἶναι ὁ Χριστὸς, ἡ πηγὴ τῆς εἰρήνης, ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ εἰρήνη. Ἐκεῖ ὅπου εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐκεῖ εἶναι καὶ ὁ καρπὸς τῆς παρουσίας Του, ἡ εἰρήνη. Τὸ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐπιτύχωμεν αὕτην τὴν εἰρήνην, αὐτὸ σημαί-

νει: νὰ κατορθώσωμεν ὥστε ὁ Κύριος νὰ ἔλθῃ νὰ κατοικήσῃ καὶ νὰ μείνῃ εἰς τὴν καρδίαν μας, σύμφωνα μετὰ τὴν ὑπόσχесίν Του (Ἰωάννου 14, 23). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ κάμωμεν τὴν καρδίαν μας ναὸν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ Ὅποῖον εἶναι ἐντὸς μας (Α' Κορινθίους 6, 19), καὶ φυλάσσοντες μέσα μας τὸν ἀνεκτίμητον αὐτὸν θησαυρὸν, νὰ ἀπολαύσωμεν τοὺς καρποὺς τῆς παρουσίας αὐτῆς τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν χαρὰν καὶ τὴν εἰρήνην. Αὐτὸ σημαίνει: νὰ ἀφιερῶσωμεν ὅλας τὰς πνευματικὰς μας δυνάμεις εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀγάπην καὶ εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς καρδίας πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἁμαρτίας.

Ἀπευθυνομένη πρὸς σᾶς μετὰ τὰς λέξεις: «Εἰρήνη ὑμῖν», ἡ Ἁγία Ἐκκλησία σᾶς εὐχεται ἀκριβῶς αὕτην τὴν εἰρήνην, καί, μαζί μετὰ τὴν εὐλογίαν πὸν δίδεται ἀπὸ τὸν ἱερέα ἢ ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπον, κάμνει νὰ κατέροχεται ἡ εἰρήνη αὕτη εἰς τὰς καρδίας πὸν εἶναι πισταὶ εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἔτοιμα νὰ τὴν δεχθοῦν.

Ἄς προσπαθῶμεν νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν εἰρήνην αὕτην, μετὰ ὅλην μας τὴν καρδίαν! Ἄς προσπαθῶμεν νὰ τὴν ἀναζητήσωμεν διὰ τῆς πίστεως, διὰ τῆς πλήρους ὑποταγῆς μας εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Οὐράνιον Πατέρα, διὰ τῆς μετανοίας, διὰ τῆς προσευχῆς, διὰ τῶν καλῶν μας ἔργων καὶ διὰ τῆς καθαρότητος τῶν προθέσεων τῆς καρδίας μας ἀπέναντι τοῦ πλησίον μας.

Ἀπὸ αὕτην ἀκριβῶς τὴν εἰρήνην ἀντλοῦμεν τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς μας καὶ τὸ στήριγμα εἰς ὅλας τὰς θλίψεις τοῦ βίου μας, εἰς ὅλας τὰς ἀντιξοότητες καὶ τὰς ἀσθενείας. Αἱ τρομεραὶ θύελλαι τοῦ παρόντος κόσμου, μάταια ἔσποιν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν μας. Ἐὰν ὁ Χριστὸς εἶναι μέσα εἰς τὴν καρδίαν μας, τότε καὶ ἡ εἰρήνη εἶναι ἐκεῖ, καὶ μαζί μετὰ αὕτην τὸ φῶς, ἡ θालπωρή, ἡ ἡρεμία.

Εἶθε αὕτη ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ νὰ εἶναι μαζί μετὰ ὅλους σᾶς!

«Εἰρήνη ὑμῖν!»

ΜΙΑ ΕΚΡΗΣΙΣ ΦΟΒΕΡΩΤΕΡΗ ΑΠΟ... ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΒΟΜΒΑΣ!

Φίλε μου,

Έχεις πολλές έσωτερικές, πνευματικές, αλλά και σωματικές δυνάμεις, που τις νοιώθεις έντονα τώρα, στα νειάτα σου, που δένουν οι καρποί. Μην τις περιφρονής, ούτε και να τις πνίγης. Άλλά συγχρόνως μ ή τις άφίνης άδέσμευτες, έλε ύθερες.

Τό οικιακό ζωό άν τό έγκαταλείψουμε στό δάσος θά ξαναγίνη άγριο. Έτσι και οι δυνάμεις σου, άν άφήσης σ' αυτές την πρωτοβουλία, θά σέ όδηγήσουν στην «άγρια κατάστασι».

Τό νερό γίνεται δύναμις, όταν αίχμαλωτισθί από τό φράγμα, και ζωηφόρος ένεργεια όταν διοχετευθί με την άρδευσι. Έτσι όλες οι ζωτικές σου δυνάμεις, όταν αίχμαλωτισθούν και κατευθυνθούν από τό Πνεύμα, μπορούν να έξυτηρηθούν τό Ίδανικό σου και την Πίστι σου...

Νά όμως που τά νειάτα, ούτε θέλουν να δεχθούν μία τέτοια Όδηγήσι. Έχουν αποκόψει και συνεχώς αποκόβουν κάθε δεσμό με τό Πνεύμα και τις άξίες Του. Και δουλώνονται στα ένστικτα και στις σωματικές τους όρμές.

Όποιος άρνείται τό Πνεύμα, λατρεύει τά είδωλα. Και «ειδωλοποιεί» τά ένστικτα. Ζούμε στους καιρούς μας την άπελευθέρωσι του «κατωτέρου έαυτού» μας.

Μεγαλύτερη από την έκρηξι τής ατομικής βόμβας, είναι τούτη ή έκρηξις: ή «άτομοποίησις», ή «ειδωλοποίησις» κάθε τι άντιπνευματικού. Σήμερα οι περισσότεροι νέοι έχουν διαλέξει άντι την «άνθρωποποίησι», όπου κυριαρχεί τό Πνεύμα και ή συνείδησις, την «κτηνοποίησι», όπου κυριαρχεί κάθε κατώτερο, γήινο ένστικτο.

Σέ κάθε ήθικό συμβιβασμό, σέ κάθε άμαρτία, υπάρχει μια ήττα του πνεύματος, πρós όφελος του κατωτέρου έγώ. Σαλεύεται ή τάξις. Ό άνθρωπος γίνεται λιγώτερο άνθρωπος.

Τί απογίνεται ή ρόδα του ποδηλάτου σου, άν οι άκτινες της δέν μένουν πιά έ-

νωμένες με τον άξονά τους; Δέν υπάρχει πιά.

Τί απογίνεται ό άνθρωπος όταν όλες του οι φυσικές δυνάμεις δέν συγκεντρώνονται άρμονικά στο Κέντρο που καθοδηγεί ή πνοή του Πνεύματος; Πάνει να υπάρχει άνθρωπος.

Ό «άτομοποιημένος» άνθρωπος αφήνει να έκτραχίνεται ή ήδυπάθειά του, να παραφρονούν οι αισθήσεις του. Όλες οι άπειθάρχητες αυτές δυνάμεις ενεργοούν χωρίς έλεγχο, ή κάθε μια ζητεί να βοσκήση έξω από τους νόμους του πνεύματος και του ιδανικού. Με άλλα λόγια διασπάται και διασκορπίζεται εκείνο που μπορούμε να ονομάσουμε «άνθρώπινο άτομο», κι έτσι δέν υπάρχει πιά άνθρωπος. Για να λέγεται και να είναι άνθρωπος, άπαιτείται ή περισυλλογή όλων των δυνάμεών του, ή άνακατάταξις των για να ενεργούν σύμφωνα με την άξία τους, και ή ύποταγή τους στο Πνεύμα.

Τούτη ή βασική, θεμελιακή αλήθεια για να πραγματοποιηθί, φίλε μου, από σάς, τά νειάτα του καιρού μας, θέλει δύναμι μεγάλη, άτσαλένια θέλησι, άγώνα σκληρό. Ναι, δέν σου κρύβω την σκληρή αυτή πραγματικότητα.

Είναι εύκολο να κρατάς τά ήνία γερασμένου άλλου, αλλά δύσκολο να κρατάς τά ήνία άλλου νεαρού και νευρικού, άκόμα δέ δυσκολώτερο να κυβερνάς και να όδηγής ένα τροχοφόρο, που σέρνουν έξη καθαρόαιμα άλογα.

Άλλ' άν τά κυβερνάς με στιβαρά χέρια, τότε θά σέ φέρουν πιό γρήγορα και πιό μακρύνά.

Γρηγορώτερα σ' άνώτερα Ίδανικά. Σε εύγενικούς σκοπούς.

Μακρύτερα: στις κορυφές του Πνεύματος. Στις κορυφογραμμές τής άρετής.

Ό Φίλος Σου

A.

Ἐπιστολαὶ

Η ΕΒΔΟΜΑΣ ΤΟΥ ΙΕΡΕΩΣ

Ἀγαπητές μου «Ἀκτίνες»,

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν 150 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς μας ἐξεγέρσεως κατὰ τὸ 1821, ὀργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ μιὰ ἐβδομάδα πρὸς τιμὴν τοῦ ἱερέως.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἐπλήθυναν τὰ σεμινάρια καὶ τὰ συνέδρια. Πρὸς κάθε κατεύθυνσι, πνευματικὴ καὶ τεχνικὴ γίνεται κάποια προσπάθεια νὰ εὐρεθοῦν καὶ νὰ λυθοῦν τὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ μας. Παντοῦ πνέει κάποιος ἀφυπνιστικὸς ἄνεμος.

Εἰς τὰ θέματα τῆς Ἐκκλησίας, ἴσως γίνεται κάτι, μὰ δὲν τὸ νοιώθει ὁ κοινὸς ἄνθρωπος. Εἶναι σὰν κάτι τὸ ξένο πρὸς αὐτόν. Γι' αὐτὸ ἡ ὀργανωθεῖσα ἐβδομάδα γιὰ τὸν ἱερέα, ἔκαμε καλὴν ἐντύπωσιν καὶ κάτι κατάλαβε ὁ πολὺς λαός. Ἀκούσθηκε μιὰ ἐπίσημη φωνή. Ὑπάρχουν καὶ οἱ ἱερεῖς. Ἔχουν καὶ αὐτοὶ κάτι προσφέρει σὲ τοῦτον τὸν τόπο, στὸν λαό, στὸ ἔθνος, στὴν εὐημερία, στὸν πολιτισμό. Ἀκούστηκε ἕνας ἔπαινος, μιὰ φωνὴ γιὰ τὸν ἱερέα, γιὰ τὸν μεγάλο αὐτὸ σταυροφόρο, ποὺ καθημερινὰ πεθαίνει ὑπὲρ Χριστοῦ.

Ἐτιμῆθησαν ἰδιαίτερα οἱ γονεῖς τῶν ἱερέων, οἱ εὐσεβεῖς αὐτοὶ γονεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐνέπνευσαν στὰ παιδιά τους τὸν ἄγιο σεβασμὸ πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὴν ἱερωσύνη.

Ἐλαβαν εἰδικὸ ἔπαινο καὶ οἱ πρεσβυτέρους, οἱ παπαδιές. Γιατί κι' αὐτὲς σηκώνουν ἕνα μεγάλο βάρος στὰ θέματα τῆς οικογενείας, δίπλα στὸν ἱερέα σύζυγο.

Πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι παρὰ τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες καὶ τὰ λάθη, παρὰ τὰ ὅσα ἀκούστηκαν μὲ συκοφαντικὸ φανατισμὸ κατὰ τῶν ἱερέων, ὁ σεβασμὸς τοῦ λαοῦ εἶναι πολὺ μεγάλος καὶ ἄρκετοὶ νέοι, καὶ μάλιστα μορφωμένοι, προσέρχονται γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν στὴν βαρύτερη καὶ ἀγιώτερη ἀποστολή, στὴν ἱερωσύνη. Προσέρχονται γιὰ νὰ γίνουν συνεργάται τοῦ Θεοῦ στὰ «μέγιστα καὶ τίμια ἐπαγγέλματα», κατὰ τὸν ἅγιο Ἀπόστολο.

Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς σύγχρονους ἱερεῖς ἔχομε καὶ τοὺς σύγχρονους μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ. Δὲν θέλω νὰ πῶ τί γίνεται μακριὰ στὶς χώρες τῆς ἱεραποστολῆς. Ἐδῶ στὴν Πατρίδα μας 500 καὶ πλέον εἶναι τὰ θύματα τῆς ἀνθελληνικῆς ἀνταρσίας τῶν κομμουνιστῶν τῆς μετακατοχικῆς περιόδου. Δραματικὴ ζωὴ διήλθον οἱ ἱερεῖς τῆς Κύπρου κατὰ τὴν ἐθνικὴν των ἐξέγερσιν τὸ 1955-59. Ἐκὰς ζωντανὸς στὴν Κωνσταντινούπολι ὁ ἱερεὺς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.

Καθημερινὴ εἶναι ἡ ὁμολογία καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἱερέως στὶς χώρες τοῦ Παραπετάσματος. Τὸ σῆμα του, ἡ διακονία του, ἡ ἀποστολή του, ὅλα τὸν κάμνουν ἕνα πτερωτὸ ἄγγελο, ποὺ διακηρύττει μὲ τὸ πέρασμά του τὴν θεϊκὴ παρουσία μέσα στὸν κόσμο. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἱερεὺς. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ προσφέρεται γιὰ νὰ προσφέρει τὴν ἀνάικακτη προσφορά καὶ τὴν ζωὴ του στὸν Κύριο.

Θερμῆς ἀνεβαίνουν οἱ προσευχὲς ὄλων μας γιὰ νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς πολλοὺς ἱερεῖς, ἀγίους ἱερεῖς, ζηλωτὰς ἱερεῖς. Ἡ ἐβδομάδα τοῦ ἱερέως ἄς εἶναι μιὰ ἀρχὴ καλῶν ἐκδηλώσεων καὶ μιὰ ἐπίσημη δημοσία ἀναγνώρισι τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν, ποὺ προσφέρει ὁ ἱερεὺς στὰ ἄτομα, τὴν οἰκογένεια καὶ τὴν κοινωνία.

Καὶ ἕνα τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων», θὰ ἦτο σημαντικὴ προσφορά, ἂν μπορούσε νὰ δοθῆ, πρὸς τιμὴν τοῦ ἱερέως μας, τοῦ Ὁρθοδόξου ἱερέως.

Μετὰ τιμῆς
ΛΟΥΚΑΣ ΚΟΚΟΛΙΟΣ

★

ΠΑΣΧΑ ΕΡΓΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Ἀγαπητές μου «Ἀκτίνες»,

Τοὺς ἄλλους, ἕκτος ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς των, τὴν περίοδο τοῦ Πάσχα ἐσκέφθησαν μιὰ μερίδα ἀπὸ ἄλλους ἐργάτες τοῦ ἐργοστασίου τῆς «Bosch» στὴν Στουττγάρδη. Ἀσφαλῶς δὲν δύναται νὰ πράξουν πολλὰ γι' αὐτοὺς. Καὶ ἀπεφάσισαν νὰ θυμηθοῦν ὀρισμένους πατριώτας των. Χωρὶς νὰ θυγοῦν μὲ τὸ πανερί ποὺ λέμε ὄλοι μαζὺ θάλανε τὸν ὀβολὸν τους γιὰ νὰ ἀνακουφίσουν τὸν πόνο κάποιου ποὺ πάσχει καὶ νὰ τὸν κάνουν νὰ νοιώσῃ καὶ αὐτὸς ὀλίγη χαρὰ μέσα στὴ δυστυχία του αὐτὲς τίς ἡμέρες. Ἡ πρωτοβουλία ἀνήκει στὶς κυρίες. Καὶ μαζεύτηκε σεβαστὸ ποσὸν καὶ εἶδη ρουχισμοῦ, καὶ σταλήθηκαν σὲ οἰκογένειες τῆς Ξάνθης καὶ τῆς Καβάλλας. Ἄξιο τὸ ἔργο. Ἐδγε στοὺς ἀπλοὺς συμπατριῶτες! Δὲν ξεχνᾶνε τὸ καθῆκον τους πρὸς τοὺς πάσχοντας. Συμπατριώτισσα, συμπατριώτη, μὲ τέτοια καρδιά, τέτοιες σκέψεις καὶ τέτοια ἔργα δὲν θὰ σὲ ἀφήσῃ ὁ Σταυρωθεὶς καὶ Ἀναστάς Χριστὸς νὰ χαθῆς στὴν ξενητεία. Μιὰ ἡμέρα θὰ σὲ κἀνῃ ἴσως ἕναν ἄλλο Ζάππα, Ζωσιμάδη, Καπλάνη, Ριζάρη, Ἀθέρωφ καὶ θὰ στολίσης ἴσως καὶ ἐσὺ, ὅποιος καὶ ἂν εἶσαι, τὴν χορεία τῶν μεγάλων Ἑλλήνων εὐεργετῶν.

Ὁ Σταυρωθεὶς καὶ Ἀναστάς Χριστὸς ἄς σοῦ χαρίσῃ πλοῦσια τὰ ἑλέη Του, ξενητεμένε πατριώτη!

Μὲ ἀγάπην
ΦΩΤ. ΜΕΓΑΠΑΝΟΣ
7. Stuttgart 40

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Με ξεχωριστή χαρά χαιρετιζούμε τη νέα ποιητική συλλογή του Στέφανου Μπολέτση: «ΠΟΙΗΣΗ Η ΜΙΑ». Όχι μόνο γιατί ο Μπολέτσης είναι ο ποιητής που δούλεψε με συνέπεια στο χριστιανικό ποιητικό χώρο και έδωσε νέα μορφή και περιεχόμενο στη χριστιανική ποίηση, ούτε γιατί, στόν καιρό του μεσοπολέμου, ήταν ο άνθρωπος που άνα ανέωσε «μορφικά τὸ στίχο» και γεφύρωσε «τὸ χάσμα ανάμεσα στὴν παλιὰ καὶ δεσμευτικὴ στιχουργικὴ καὶ τὴν ἀσύδοτη ποιητικὴ τεχνοτροπία» που ἀγνοοῦσε βασικὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης, ἀλλὰ γιατί ἡ νέα ποιητικὴ του συλλογὴ εἶναι τὸ ζωντανὸ ἀντικατόπτρισμα τῶν καιρῶν μας μὲ παρεχιακὲς προεκτάσεις καὶ μορφικὲς ἀνανεώσεις. Ὁ Μπολέτσης μᾶς δίνει ἀνάγλυφο τὸν ἐσώκοσμο τῆς ἐποχῆς μας στὸ ἀρμονικὸ συνταίριασμα τῶν στίχων του. Ποίηση βιωματικὴ, μὲ προσωπικὴ σφραγίδα, δίχως μεγαλοστομίες ἢ κηρυκτικὲς προθέσεις. Ποίηση ἀνθρώπινη, μὲ εὐλικρίνεια στὸ στοχασμὸ καὶ μουσικότητα στὸ στίχο.

Ἡ κραυγὴ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, που περιφέρεται στὴν «Ἐρημὴ γῆ», ἐκεῖ που «Οἱ δρόμοι ὄλοι γέμισαν ὀδοστρωτῆρες», στὴ χώρα που δὲν μπορεῖ «νὰ ἀκουστῆ, φωνὴ ἐντόμου τῶρα», ἀκούγεται σπαραχτικὴ στοὺς στίχους τοῦ Μπολέτση. Κι' ὅμως σ' αὐτὴ τὴ χώρα, σ' αὐτοὺς τοὺς καιροὺς ὑπάρχουν οἱ ἄγιοι που τὴν καρδιά ζυμώνανε στόν πόνο καὶ «στὴ φωτιά τοῦ κόσμου τούτου», γιὰ νὰ γίνῃ ὁ «ἄρτος». Εἶναι ἐκεῖνοι που «ὁ ἰδρῶς τῆς ἀγωνίας, ὡς θρόμβοι αἵματος» περιβρέχει τὸ μέτωπό τους καὶ γίνεται «οἶνος».

Γιὰ τὸν Μπολέτση, ὁ ἀνθρώπος, ὅσο κι' ἂν εἶναι ὁ «περιπλανώμενος», στὸ βάθος ζῆ τὴ νοσταλγία τοῦ Παραδείσου μέσα του. Ὑπάρχει ἡ ἐναγωνία ἀναζήτησὴ τῆς «Πατρίδας», ἡ μαρτυρικὴ πορεία γιὰ ἀπόκτηση τοῦ χαμένου ἑαυτοῦ του, τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ:

Στόν ἄμβωνα,
ἢ ψαλμικὴ - μακρόσυρτη φωνή,
ἀπὸ τὰ θάθη τῶν αἰῶνων:

«**AKTINES**». Μηνιαῖον περιοδικόν.
Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός.
Ἰδιοκτῆτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Ἀκαδημίας 45, Ἀθήναι (135), τηλ. 624.233.

Ἐκδότης καὶ Διευθυντὴς Συντάξεως:
Γεώργιος Δ. Ἰατροῖδης, Δημητραπεοῦλου 13, Ἀθήναι (403).

Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Βλ. Σταματοπούλος, Ἰπποκράτους 189, Ἀθήναι (708). Τιμὴ τεύχους δεχ. 7.

Ἐτησίᾳ συνδρομῆ, ἐσωτερικοῦ δεχ. 70, ἐξωτερικοῦ δολλ. 5. Τόπος ἐκδόσεως: Ἀθήναι, Ἰούνιος 1971. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.

«τῷ καιρῷ ἐκείνῳ...».

Φωνὴ ἀπὸ τὰ θάθη τῶν αἰῶνων,
φωνὴ τῆς νοσταλγίας τοῦ παραδείσου.

Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ὁ ποιητὴς τῆς «Ραψωδίας» καὶ τῆς «Ἐπιστροφῆς» μᾶς δίνει στίχους γεμάτους χυμὸ ζωῆς.

Καρπὸς ἐπίμονης καὶ ἐπίπονης ἐργασίας εἶναι «**Η ΟΝΟΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ**» τοῦ κ. Ἀναστασίου Π. Τίγκα. Μὲ εὐσυνειδησία καὶ ἀγάπη, ἀλλὰ καὶ ἐπιστημονικότητα δούλεψε ὁ συγγραφεὺς, σὲ μιὰ ἐκτεταμένη καὶ πολυσέλιδη βιβλιογραφία γιὰ νὰ παρουσιάσῃ αὐτὴν τὴν ἐργασία - ἐρμηνευτικὸ λεξικὸ τῶν ὀνομάτων (τοπωνύμια καὶ προσώπων) που ἀναφέρονται στὰ ἱερὰ κείμενα τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Καὶ τὸ σημαντικώτερο, ὁ κ. Τίγκας δούλεψε σ' ἕναν ἄγνωστο χώρο ἀπὸ τὴν ἀποψὶ τῶν προτύπων. Ὁμως, δόκιμος συγγραφεὺς ὁ ἴδιος, - γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἐργασίες του: «Προφητισμός, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη διὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν» (1968) καὶ «Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου, τεκμηριωμένον γεγονός» (1969) κατόρθωσε καὶ στὴ νέα του ἐργασία νὰ δώσῃ ἐπιστημονικὸ κύρος καὶ νὰ προσφέρῃ ἕνα κατὰ πάντα χρῆσιμο βιβλίον στὸ ἐλληνικὸ ἀναγνωστικὸ κοινόν, κυρίως ὅμως σὲ ἐκείνους που ἐνδιαφέρονται νὰ ἐμβαθύνουν στὰ πρόσωπα καὶ στοὺς τόπους που ἀναφέρει ἡ Ἀγία Γραφή.

ΝΙΚΟΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ